

WAGENINGEN UR

For quality of life

wetenschapswinkel

Ontwikkelingsmogelijkheden voor het Centrum Biologische Landbouw

Christel Engelen
Irene Gosselink

Oktober 2008

Rapport 247

Ontwikkelingsmogelijkheden voor het Centrum Biologische Landbouw

Ir. Christel Engelen¹

Ir. Irene Gosselink²

¹Leerstoelgroep Biologische Landbouwsystemen
Wageningen Universiteit

²Business Unit Agrosysteemkunde
Plant Research International

Wetenschapswinkel Wageningen UR
Oktober 2008

Rapport 247

Colofon

Ontwikkelingsmogelijkheden voor het Centrum Biologische Landbouw

Opdrachtgever:
Centrum Biologische Landbouw, Lelystad

Financiering:
Wetenschapswinkel, Wageningen UR

Projectuitvoering:
Onderzoeker: Ir. Christel J.M. Engelen
 Leerstoelgroep Biologische Landbouwsystemen
Begeleider: Dr. Ir. Egbert A. Lantinga
 Leerstoelgroep Biologische Landbouwsystemen

Projectcoördinatie:
Ir. Irene M.G. Gosselink (Plant Research International)

Begeleidingscommissie:
Bart Fokkens Voorzitter bestuur Stichting Biologische Landbouw Flevoland/CBL
Miriam Velter Projectcoördinator CBL
Han Wiskerke Hoogleraar Rurale Sociologie, Wageningen Universiteit
Jan Eelco Jansma Onderzoeker, Wageningen UR - PPO
Gerard Straver Coördinator, Wetenschapswinkel Wageningen UR

Wetenschapswinkel Wageningen UR, rapportnummer 247
Oktober 2008

ISBN: 978-90-8585-178-3
Foto's: De foto's in dit rapport zijn ter beschikking gesteld
 door het CBL en zorgboerderij Werkxzaam
Lay-out: Hildebrand DTP, Wageningen
Druk: Grafisch Service Centrum Van Gils, Wageningen
www.wetenschapswinkel.wur.nl

Ontwikkelingsmogelijkheden voor het Centrum Biologische Landbouw

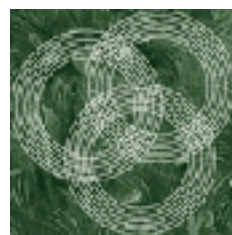
Rapportnummer 247

Christel Engelen en Irene Gosselink, Wageningen, oktober 2008

Centrum Biologische Landbouw (CBL)

Bronsweg 22
8222 RB Lelystad
e-mail: info@biologischelandbouw.org
www.biologischelandbouw.org

Het CBL is onderdeel van de Stichting Biologische Landbouw Flevoland en geeft vanuit Flevoland ondersteuning aan de biologische sector. Het CBL bevordert de omschakeling, stimuleert de kennisoverdracht en kennisuitwisseling, ondersteunt de samenwerking op regionaal, nationaal en internationaal niveau. Een uitgebreide beschrijving van het CBL is te vinden in § 2.1.

Leerstoelgroep Biologische Landbouwsystemen

Marijkeweg 22
6709 PG Wageningen
www.bfs.wur.nl

De leerstoelgroep Biologische Landbouwsystemen richt zich op het ontwikkelen en verspreiden van nieuwe wetenschappelijke kennis om duurzame landbouwsystemen te analyseren, te ontwerpen en te evalueren. Hierbij staat eco-effectiviteit centraal en wordt speciale aandacht besteed aan biologische landbouw.

Business Unit Agrosysteemkunde Plant Research International

Bornsesteeg 65
6709 PD Wageningen
www.pri.wur.nl

Plant Research International is een onderzoeksinstituut voor strategisch en toepassingsgericht onderzoek. Het werkterrein loopt van DNA-niveau tot concepten voor productiesystemen. Agrosysteemkunde staat voor duurzame agrarische productie en duurzaam land- en watergebruik met respect voor mens, milieu en natuur.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
0317 48 39 08
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wur.nl/wewi
www.wetenschapswinkels.nl

Maatschappelijke organisaties, zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wetenschapswinkel Wageningen UR. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen UR: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoud

Voorwoord	VII
Samenvatting	IV
Abstract	XI
1. Inleiding	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Onderzoeksvragen	2
1.3 Werkwijze	2
1.4 Leeswijzer	2
2 Centrum Biologische Landbouw en omgeving	3
2.1 Centrum Biologische Landbouw	3
2.2 Lelystad-Noord	6
2.3 Lelystad	9
2.4 Flevolandse landbouw	11
3 Trends en ontwikkelingen	13
3.1 Beleid	13
3.1.1 Europees landbouwbeleid	13
3.1.2 Beleid LNV 2008	13
3.1.3 Europees en Nederlands plattelandsbeleid	14
3.1.4 Biologisch landbouwbeleid	15
3.1.5 Cradle to Cradle	15
3.2 Ontwikkelingen en algemene trends in de landbouw en op het platteland	16
3.2.1 Inleiding	16
3.2.2 Multifunctionele landbouw	17
3.3 Relatie stad - platteland	22
3.3.1 Stadslandbouw	22
3.3.2 Stedelijke voedselstrategieën	23
3.3.3 Streekproducten en (regionale) ketenontwikkeling	26
3.3.4 Publieke sector catering	27
3.5 Ontwikkelingen in de biologische landbouwsector	27
3.5 Trends in consumptiestijlen van burgers	30
4. Analyse van het aanbod van het CBL en het gebied Lelystad-Noord in relatie tot trends en ontwikkelingen	33
4.1 Multifunctionele landbouw	33
4.1.1 CBL	33
4.1.2 Lelystad-Noord	33
4.2. Relatie stad-platteland	33
4.2.1 CBL	33
4.2.2 Lelystad (Noord)	34
4.3 Biologische landbouw	34
4.3.1 CBL	34
4.3.2 Lelystad-Noord	34
5. Aanbod aan ondersteuning	35
5.1 Multifunctionele landbouw en plattelandsontwikkeling	35
5.2 Relatie stad - platteland	37
5.3 Biologische landbouw	37
6. Conclusies en aanbevelingen	39
6.1. Beantwoording van de vier deelvragen	39
6.2 Beantwoording van de gestelde hoofdvragen	40
6.3 Conclusie	41
6.4 Aanbevelingen en vervolgstappen	42
Literatuuroverzicht	43
Bijlage 1	47

Het gebouw van het CBL aan de Bronsweg 's zomers en 's winters.

Voorwoord

De Wetenschapswinkel van de Wageningen Universiteit heeft op verzoek van het Centrum Biologische Landbouw (CBL) in Lelystad een onderzoek uitgevoerd naar de ontwikkelingsmogelijkheden van het Centrum.

De aanleiding hiertoe was een gewenste doorgaande ontwikkeling van het CBL als stimulator en vernieuwer van de biologische landbouw in het kader van de ontwikkeling van een vitaal platteland in relatie tot de ontwikkelingen van en in het stedelijk gebied. Het Centrum Biologische Landbouw heeft zich de afgelopen 15 jaar ontwikkeld vanuit een positie als informatiecentrum van het biologisch landbouwgebied Lelystad-Noord, tot een nationale stimulator voor de praktijkontwikkeling van de teelt, verkoop en consumptie van biologische producten in een veranderende maatschappelijke context. En het is juist de sterk veranderende maatschappelijke context, voor zowel de productie als de consumptie van voedsel, die leidt tot doorgaande ontwikkelingen in de (biologische) landbouw en andere duurzame landbouwpraktijken zoals productiemethoden gebaseerd op kringlopen. En deze sluiten aan bij het “van cradle to cradle principe”, dat steeds meer wordt toegepast bij zowel de industriële productie als de uitvoering van de ondersteunende functies voor het wonen, werken en recreëren.

Het was in ieder geval voor het bestuur en de medewerkers van het Centrum Biologische Landbouw verrassend dat uit de analyses de recente ontwikkelingen rondom “stedelijke voedselstrategieën” als een kansrijk nieuw thema voor het Centrum voortkwam. Met stedelijke voedselstrategieën wordt ingezet op regionale producten, zelfvoorziening en de lokale economie, wat goed aansluit bij de huidige projecten van het CBL. Maar ook gezondheid (geestelijk en lichamelijk) en algemene milieuaspecten spelen hierbij een belangrijke rol. Waardoor een stedelijke voedsel strategie een (gedeeltelijk) alternatief is voor de globalisering van ons huidige voedselsysteem.

Gezien de huidige en gewenste positie van het CBL en de voorziene ontwikkelingen van Lelystad-Noord en omgeving, in relatie tot de algemene trends en ontwikkelingen, is het voor het CBL een logische ambitie om het thema multifunctionele (biologische) landbouw en het thema van de ontwikkeling van een stedelijke voedselstrategie in de praktijk aan elkaar te koppelen. Vooral voor het gebied Lelystad-Noord en de stad Lelystad, maar evenzeer voor de ontwikkeling van het Centrum zelf. Het Centrum kan dan immers, net als in het verleden, de in de praktijk opgedane kennis en ervaring voor de uitvoering van meer en andere vernieuwende projecten op dit vlak, in de praktijk uitdragen. Waarmee dus tevens de doorgaande vernieuwende ontwikkeling van het CBL wordt bereikt.

Namens de medewerkers en het bestuur van het CBL bedank ik graag iedereen, Christel Engelen als uitvoerder van het onderzoek, Egbert Lantinga als haar begeleider, Irene Gosselink als projectleider en de leden van de Begeleidingscommissie, voor het verrichte werk en vooral het inspirerende resultaat. Voor het in de praktijk (kunnen) brengen van dit resultaat zullen we die inspiratie ook zeker nog nodig hebben, maar de ambitie daarvoor is zonder meer aan het onderzoek ontleend.

Bart Fokkens
Voorzitter Stichting Biologische Landbouw Flevoland /
Centrum Biologische Landbouw

Fruitbedrijf De Stek in Lelystad-Noord biedt bezoekers de gelegenheid zelf fruit te plukken.

Samenvatting

Het Centrum Biologische Landbouw (CBL) is een organisatie die zich bezighoudt met de stimulering van de productie en consumptie van biologische producten. Het CBL is gevestigd in Lelystad-Noord. Dit gebied is in de jaren tachtig van de vorige eeuw toegewezen als biologisch landbouwgebied. In die tijd was de biologische landbouw volop in ontwikkeling en van oorsprong vervulde het CBL hierin een pioniers- en voortrekkersrol. Tegenwoordig heeft de biologische landbouw een stabiele plaats binnen de agrarische sector en het gebied Lelystad-Noord is zich aan het ontwikkelen tot een multifunctioneel landbouwgebied. Hiernaast is er een nieuw bestemmingsplan voor het gebied in de maak. Al deze ontwikkelingen zijn voor het CBL aanleiding tot bezinning van haar functies en activiteiten.

In dit onderzoek is gezocht naar nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden voor het CBL. Hoe kan het CBL een nieuwe voortrekkersrol vervullen als het gaat om multifunctionele plattelandsontwikkeling? Aspecten hierbij zijn: verduurzaming van de landbouw, de vermaatschappelijking van het platteland, ontwikkelen van stadslandbouw en de versterking van de relatie stad – platteland. Hiervoor zijn de ontwikkelingen binnen de (biologische) landbouw, multifunctionele plattelandsontwikkeling, de relatie stad – platteland met het accent op stadslandbouw, stedelijke voedselstrategieën en catering binnen de publieke sector onderzocht. Hiernaast is bekeken in hoeverre er behoeftes en leemtes zijn op het gebied van ontwikkeling, stimulering en kennisbundeling. Tevens zijn de ontwikkelingen in het gebied zelf en de stad Lelystad meegenomen in dit onderzoek.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat duurzaamheid binnen de agrarische sector en van het platteland een steeds belangrijker thema vormt. Biologische landbouw speelt hierin al lange tijd een belangrijke rol als kraamkamer voor vernieuwingen. De biologische sector is echter nog steeds klein van omvang en stimulering van de productie en consumptie van biologische producten blijft nodig.

Multifunctionele landbouw, een multifunctioneel platteland en versterking van de relatie stad – platteland krijgen steeds meer aandacht. Op het gebied van multifunctionaliteit is er dan ook veel in ontwikkeling. Er is een groei in het aantal bedrijven met als neventak een publieksgerichte functie. Hiernaast is in december 2007 is door het Ministerie van LNV een Taskforce Multifunctionele Landbouw opgesteld. Het bevorderen van kennisuitwisseling tussen kennisinstellingen en de praktijk is volop in ontwikkeling. Er lijkt nog wel behoefte te bestaan aan meer praktijkkringen en kennisprojecten.

De versterking van de relatie stad – platteland bevindt zich daarentegen nog in een relatief pril stadium in Nederland. Er is een aantal steden bezig met een stedelijke voedselstrategie, maar van netwerkvorming en het vastleggen en verspreiden van praktijkkennis is nog geen sprake. Duurzame publieke sectorcatering staat in Nederland nog in de kinderschoenen, maar er komt hiervoor wel steeds meer aandacht al dan niet als onderdeel van voedselstrategieën op stedelijk niveau.

In Nederland zijn enkele stadsboerderijen. Er wordt door Wageningen UR - PPO gewerkt aan het op de kaart zetten van stadslandbouw in Nederland. Hierbij dient Almere als “proeftuin”.

Geconcludeerd kan worden dat zowel de sterke verbondenheid met de praktijk als de ligging in het gebied Lelystad-Noord voor het CBL goede uitgangspunten zijn voor nieuwe, uitdagende ontwikkelingsmogelijkheden.

Wil het CBL een rol spelen in de multifunctionele plattelandsontwikkeling dan zou het aansluiting moeten zoeken bij de Taskforce Multifunctionele Landbouw en hierbinnen in samenwerking met Lelystad-Noord een voorbeeldproject gaan opzetten.

Als het CBL een landelijke voortrekkersrol wil vervullen dan moet het CBL zich richten op stedelijke voedselstrategieën. Op dit terrein is behoefte aan ondersteuning (kennisbundeling, -benutting en -implementatie en netwerkvorming). Het is een logische vervolgstap voor het CBL om van de focus biologische landbouw – consument door te groeien naar die van biologische landbouw – stad. Het CBL kan hiervoor haar kracht gelegen in de verbondenheid met de praktijk en haar expertise op het gebied van biologische multifunctionele landbouw benutten, verder uitbreiden en laten doorgroeien naar die van stedelijke voedselstrategieën in de publieke sector.

Akkerbouwexcursie georganiseerd door het CBL.

Abstract

The Centre for Organic Agriculture (CBL) in Lelystad-Noord was established in the early 1990s. The goals of the CBL are to stimulate the application of the organic farming method and to stimulate the consumption of organic food through education and giving practical information. Currently, the organic sector is embedded in the society and a new destination plan for the area of Lelystad-Noord is under development. Therefore, there is a need for the CBL to reconsider its functions and activities for the near future.

In this report two new future functions of the CBL are explored in the field of multifunctional developments. In the first place, taking into account that the CBL has a close link with the organic practice already for many years, it could play a pioneer's role for multifunctional rural developments in the area of Lelystad-Noord in collaboration with other actors when it joins the Dutch Taskforce Multifunctional Agriculture. Secondly, CBL might develop itself to a leading organisation in The Netherlands as a knowledge and network centre for supporting the current developments regarding urban food strategies. In this way the focus of the CBL will be extended from that of organic agriculture – consumer to organic agriculture – public sector.

Pompoenveld van zorgboerderij Werkzaam.

Verkoop aan de weg van producten van Werkzaam.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Het Centrum Biologische Landbouw (CBL) is gevestigd in het gebied Lelystad-Noord. De doelstellingen van het CBL zijn tweeledig:

1. Het stimuleren van de toepassing van de biologische landbouwmethode en het stimuleren van het gebruik van biologische voeding.
2. Verdere bijdrage leveren aan de ontwikkeling en professionalisering van de biologische sector.

Het gebied Lelystad-Noord kreeg na de inpoldering een bijzondere bestemming. Het gebied van ruim 300 ha landbouwgrond werd aangewezen als biologisch landbouwgebied. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was de biologische landbouw volop in ontwikkeling. Het gebied fungeerde dan ook als proeftuin en het door de boeren opgerichte CBL vervulde hierbij een pioniers- en voortrekkersrol. Tegenwoordig heeft de biologische landbouw een stabiele plaats gekregen binnen de Nederlandse landbouw.

In de begin jaren richtte het CBL haar activiteiten vooral op het adviseren en voorlichten van omschakelaars naar de biologische productiemethode en biologische ondernemers, en het organiseren van excursies. Tegenwoordig voert het CBL vooral vernieuwende activiteiten uit ter stimulering van zowel de productie als de consumptie van biologische producten in brede zin. Daarnaast is het werkterrein van plaatselijk uitgebreid tot regionaal en landelijk.

Het gebied Lelystad-Noord heeft zich in de loop van de jaren ontwikkeld als multifunctioneel biologisch landbouwgebied. Naast grootschalige biologische landbouwactiviteiten hebben zorg-landbouw, (verblijfs-) recreatie en de verkoop van producten er een plek gekregen. In het gebied vindt momenteel een tweetal belangrijke ontwikkelingen plaats.

Ten eerste is het bestemmingsplan voor het gebied verouderd. Op 20 december 2007 heeft de gemeenteraad van Lelystad ingestemd met het opstellen van een inrichtingsplan Lelystad-Noord. Uitgangspunt was de 'Gebiedsvisie Lelystad-Noord', die door de raad is vastgesteld op 14 juni 2007. Via een amendement heeft de raad toegevoegd dat de gebiedsvisie zodanig wordt uitgewerkt dat het biologisch karakter van het gebied en het behoud van open landschap uitgangspunt vormen. Bovendien heeft de raad besloten dat er inrichtingseisen worden gesteld aan (nieuwe) ontwikkelingen in dit gebied en dat de recreatieve functie versterkt moet worden. In het voorjaar van 2008 is er begonnen met het opstellen van een nieuw inrichtingsplan voor het gebied wat uiteindelijk moet leiden tot een nieuw Bestemmingsplan. Het CBL is hierbij betrokken als gevestigde in het gebied en heeft daarbij een faciliterende rol.

De tweede belangrijke ontwikkeling is het project "Lelystad-Noord Biologisch beter op de kaart". Een project met als doel het ontwikkelen en versterken van maatschappelijke en multifunctionele eigenschappen van het gebied met behoud van het rurale karakter ervan. Het CBL is initiatiefnemer, stimulator en heeft de financiering van het project mogelijk gemaakt, deels uit eigen middelen. Bij dit project zijn bewoners en ondernemers van het gebied actief betrokken.

Deze ontwikkelingen zijn voor het CBL aanleiding tot bezinning van haar functies en activiteiten. De vraag is hoe het CBL een nieuwe voortrekkersrol kan vervullen als het gaat om multifunctionele plattelandsontwikkeling. Aspecten hierbij zijn: verduurzaming van de landbouw, de vermaatschappelijking van het platteland, ontwikkelen van stadslandbouw en de versterking van de relatie stad – platteland. Het CBL wil hierin een voorbeeldfunctie vervullen, niet alleen voor de provincie, maar ook voor Nederland.

Hiernaast zoekt het CBL goede gebruiksmogelijkheden voor het pand en het omliggende terrein waar zij gehuisvest is. Circa 150 m² van het gebouw heeft nog geen definitieve bestemming. Dit betekent dat hier bij het ontwikkelen van plannen rekening mee gehouden kan worden, waarbij uitbreiding van het gebouw ook nog tot de mogelijkheden behoort.

1.2 Onderzoeksvragen

De leidraad van dit onderzoek wordt gevormd door twee onderzoeksvragen:

1. Hoe kan het Centrum Biologische Landbouw een voortrekkersrol en voorbeeldfunctie gaan vervullen op het gebied van multifunctionele plattelandsontwikkeling?
2. Wat kunnen nieuwe functies en activiteiten zijn voor het Centrum Biologische Landbouw waardoor zij haar doel blijvend kan bereiken en uitbreiden?

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn een viertal deelvragen opgesteld:

1. Wat is de huidige situatie van het CBL en haar omgeving?
2. Welke belangrijke tendensen en ontwikkelingen in de samenleving, landbouw en het platteland zijn van belang voor het ontwikkelen van een nieuwe koers voor het CBL?
3. Welke rol kan het CBL vervullen in deze nieuwe tendensen en ontwikkelingen?
4. Welke activiteiten zijn (financieel) haalbaar?

1.3 Werkwijze

Dit onderzoek is gestart met een analyse van het CBL en haar omgeving, Lelystad-Noord. Hiervoor is informatie gewonnen van betrokkenen bij het CBL en zijn relevante documenten geraadpleegd. Hierbij is tevens gekeken naar voor dit onderzoek relevante ontwikkelingen in Lelystad en de provincie Flevoland.

Vervolgens is een uitgebreide literatuurstudie gedaan naar de tendensen en ontwikkelingen binnen de landbouw en multifunctionele plattelandsontwikkelingen. Hiervoor is onderzoek verricht naar (i) de koers die de Nederlandse landbouw vaart, (ii) multifunctionele en biologische landbouw, en (iii) de relatie stad – platteland met het accent op stadslandbouw en stedelijke voedselstrategieën. Tevens zijn hierbij allerlei ontwikkelingen binnen de samenleving meegenomen om hierop goed in te kunnen spelen.

Nadat een duidelijk overzicht van deze ontwikkelingen was verkregen, is door middel van literatuur en gesprekken met experts onderzocht waar de behoeftes en/of leemtes liggen, zowel regionaal als landelijk. Hieruit is een mogelijke nieuwe rol voor het CBL naar voren gekomen. Deze is in een algemene bestuursvergadering van het CBL (27 mei 2008) aan de bestuursleden en medewerkers van het CBL gepresenteerd waarna er ruimte was voor discussie. De punten die naar voren kwamen tijdens de discussie zijn meegenomen om tot een uiteindelijk advies voor het CBL te komen.

Tenslotte is voor het CBL een plan van aanpak geschreven waarin staat beschreven welke stappen ze moet ondernemen om het advies vorm te geven.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk twee is een beschrijving van het CBL en het gebied Lelystad-Noord te vinden. Tevens zijn in dit hoofdstuk de belangrijkste ontwikkelingen in Lelystad en de ontwikkelingen van de Flevolandse landbouw opgenomen. Vervolgens zijn in hoofdstuk drie de ontwikkelingen binnen het landbouw- en plattelandsbeleid, (biologische) landbouw, multifunctionele landbouw en de relatie stad – platteland beschreven. Ook wordt er in dit hoofdstuk ingegaan op de ontwikkelingen binnen de samenleving. In het vierde hoofdstuk is de analyse te lezen hoe het CBL en Lelystad-Noord aansluiten bij deze trends en ontwikkelingen. Hierna is in hoofdstuk vijf een analyse gemaakt van het huidige aanbod van diensten en gekeken waar nog leemtes zijn zowel landelijk als regionaal. In hoofdstuk zes worden de nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden voor het CBL besproken en het geheel wordt afgesloten met conclusies en aanbevelingen.

2 Centrum Biologische Landbouw en omgeving

2.1 Centrum Biologische Landbouw

Huidige doelstellingen en activiteiten van het CBL

In 1994 is het Centrum Biologische Landbouw (CBL) geopend als initiatief van de Stichting Biologische Landbouw Flevoland. Deze stichting is opgericht in 1988 en heeft als doel het stimuleren van de biologische landbouw, vooral in Flevoland. De doelstellingen van het CBL zijn tweeledig:

1. Het stimuleren van de toepassing van de biologische landbouwmethode en het stimuleren van het gebruik van biologische voeding.
2. Verdere bijdrage leveren aan de ontwikkeling en professionalisering van de biologische sector.

Het CBL ziet dit als onderdeel voor de ontwikkeling van een multifunctioneel en vitaal platteland in een gezonde leefomgeving.

De activiteiten van het CBL richten zich specifiek op voorlichting, promotie en dienstverlening. In het verleden behoorden het geven van voorlichting aan omschakelaars naar de biologische productiemethode en het organiseren van excursies tot de belangrijkste activiteiten van het CBL. Tegenwoordig zijn deze activiteiten wat naar de achtergrond geschoven. Het aantal omschakelaars van een gangbare naar een biologische productiemethode was de afgelopen jaren wat minder, maar dit neemt nu weer toe. Daarom staat voor het komende jaar weer een omschakelingscursus op stapel, die zal worden gegeven in samenwerking met De Warmonderhof uit Dronten. De daarbij gehanteerde opzet is samen met andere (landelijke) organisaties ontwikkeld, met name NLTO en ZLTO.

De voorlichtingsrol is in de loop van de tijd verbreed naar stimuleringsactiviteiten op het gebied van afzet en consumptie. Hiervoor richten ze zich zowel op Flevoland als landelijk. Voorbeelden van deze stimuleringsactiviteiten zijn:

- Projecten als “Lelystad-Noord biologisch beter op de kaart” (zie § 2.2) en “Van Flevolandse bodem”.
- Het opzetten en onderhouden van (ervarings)kennisnetwerken.
- Pilots met acties als: winkeldemonstraties, boerderijdiners, inzetten van topkoks, kortingskaarten en verspreiding van gratis artikelen.

Ook is medio februari 2008 een handboek voor de directe verkoop van biologische producten uitgebracht (in samenwerking met Maria van Boxtel, Land & Co, Van Eigen Erf en Biologica). Het CBL is mede-initiator en organisator van de jaarlijkse biologische velddag in Lelystad, samen met Wageningen UR/PPO en Agrifirm.

De projecten op basis waarvan het CBL werkt, worden geworven door in te spelen op actuele thema's. Hierbij wordt samenwerking gezocht met landelijke en provinciale partijen. In bijlage 1 is een overzicht te vinden van activiteiten en lopende en afgeronde projecten van het CBL.

Naast de promotierol van het CBL biedt zij accommodatie voor vergaderingen, studiedagen en andere bijeenkomsten en verzorgt hierbij in samenwerking met bedrijven in de buurt (Door's logies en Wind in de Wilgen biologische catering).

Verder heeft het CBL een coördinerende rol voor de ontwikkeling en professionalisering van de BIC in Nederland. BIC staat voor Biologisch Informatie Centra, biologische boerderijen waar voorlichting en informatie gegeven wordt over biologische landbouw, natuur en voeding. Deze bedrijven zijn niet alleen productiegericht, maar hebben ook met succes diverse vormen van directe afzet naar de consument vanaf hun bedrijf opgezet. Ze staan open voor bezoekers en weten op een professionele manier kennis, ervaring en ideeën uit te wisselen met de consument. Op deze bedrijven kunnen consumenten zelf zien, horen, voelen, proeven en ruiken hoe biologische producten in samenwerking met de natuur duurzaam tot stand komen en de functies van een biologisch boerenbedrijf ervaren. De boeren en boerinnen van de InfoCentra zijn daarmee

de ambassadeurs van de biologische sector. Het CBL is zelf geen agrarisch bedrijf, waardoor het geen "echte" BIC is. Het CBL heeft als initiator van het netwerk een coördinerende en ondersteunende functie binnen het BIC concept.

Het CBL voert ook het secretariaat van Stichting Exploitatie Reserve Gronden Flevoland (ERF met ca. 2000 ha biologische landbouwgrond) en van BDEKO (de vereniging en tevens Flevolandse LTO vakgroep van biologische en biologisch-dynamische boeren in Flevoland). Hierdoor heeft het CBL een sterke band met de praktijk van de biologische landbouw. In samenwerking met en voor deze organisaties heeft het CBL onlangs een symposium georganiseerd over "Vraag en aanbod" in de biologische markt.

Voor de projecten worden subsidies aangevraagd bij o.a. Gemeenten, Provincies, Ministerie van LNV, LEADER-projecten, VSB-fonds en KNHM. Het CBL oefent veelal de rol van projectcoördinator/-leider uit: mensen en/of organisaties samenbrengen, subsidie aanvragen, coördinatiewerk en het opstellen van de voorwaarden. De financiering van het CBL vindt plaats door middel van projecten (subsidies), diensten (zaalverhuur, excursies, cursussen), donateurs en vrijwilligerswerk.

De rechtsvorm van het CBL is een stichting. Het organigram van het CBL is weergegeven in Figuur 2.1. De projectmedewerkers werken op parttime basis, in totaal is dit 2.3 fte. De kennis van de medewerkers ligt op het gebied van zowel de biologische landbouw in brede zin als van de biologische veehouderij, en de biologische akker- en tuinbouw afzonderlijk. Tevens is kennis aanwezig op het gebied van verbrede landbouw: huisverkoop, opstarten en onderhouden van een voorlichtingscentrum op het bedrijf. Hiernaast geven ze voorlichting en worden excursies, cursussen en studiedagen verzorgd.

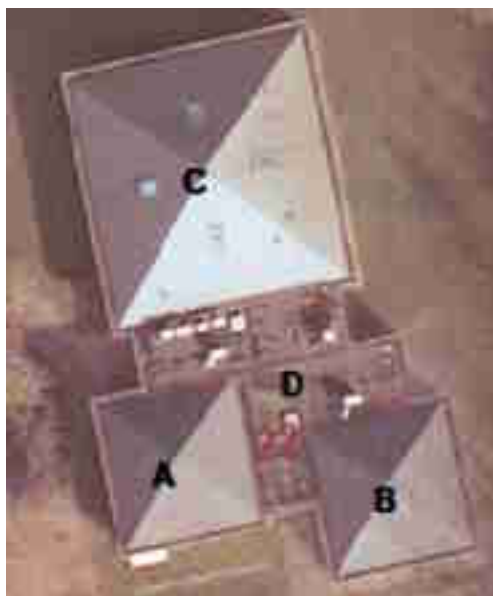
De medewerkers hebben een zeer diverse achtergrond: MBO biologische landbouw (Warmonderhof), Journalistiek (HBO), Sociale Geografie (WO), Diermanagement (HBO) en Dierlijke Productiesystemen (WO).

Figuur 2.1 Organigram CBL

Gebouw Bronsweg 22

Het CBL is gevestigd in het gebouw Bronsweg 22 in Lelystad. In Figuur 2.2a is een luchtfoto van dit gebouw weergegeven. Het gebouw is eigendom van de Gebouwenstichting. De gedeelten A en B zijn in gebruik bij het CBL; deel A voornamelijk als kantoorruimte en deel B als vergaderzaal/lesruimte. Deel C is voor ruim de helft verhuurd aan een biologische handelsonderneming.

Figuur 2.2a Luchtfoto CBL

Ook is er een gemeenschappelijk deel (D) in het gebouw waar toiletten en dergelijke gevestigd zijn. Voor de leegstaande ruimte in deel C wordt naar een nieuwe functie gezocht. Mocht er in de toekomst extra ruimte nodig zijn voor het opzetten van nieuwe activiteiten dan behoort uitbreiding van het gebouw ook tot de mogelijkheden, want het staat op een terrein van in totaal ca. 3.300 m² met daarop een ruime parkeergelegenheid.

Figuur 2.2b Luchtfoto CBL en omgeving

2.2 Lelystad-Noord

Gebiedsbeschrijving

Lelystad-Noord is een gebied dat in de jaren tachtig is bestempeld tot biologisch landbouwgebied. Ruim 300 hectare landbouwgrond werd aangewezen waar uitsluitend volgens de biologische productiemethode mocht worden geproduceerd. Dit was en is uniek. Er werd geëxperimenteerd met nieuwe (teelt-) technieken en het gebied vormde een inspiratiebron voor de biologische landbouw in Nederland.

Het gebied Lelystad-Noord vormt de overgang van Lelystad naar grootschalige open landbouwgebieden en grote wateren zoals het IJsselmeer. Het wordt door een aantal bosgebieden omgrensd: Houtribbos en Visvijverbos (noorden), Bergbos (zuidoosten) en de Zuigerplasbos (westen). Tevens ligt in het gebied een natuurgebied van 15 hectare ('t Zand) dat vrij toegankelijk is (Figuur 2.3a en 2.3b). In het gebied liggen twee ecologische verbindingzones en een droge ecologische hoofdverbinding. Een bedreiging voor het gebied vormt de aanleg van de Hanzelijn. Slechts een deel van deze spoorlijn zal afgeschermd worden door een geluidswal (Gemeente Lelystad, 2007b).

In het gebied is inmiddels sprake van multifunctionele plattelandsontwikkeling. Naast biologische landbouw worden er door een aantal kleinschalige bedrijven activiteiten ontplooid die zich richten op toerisme en recreatie. De diversiteit is groot, in het gebied hebben zich 19 gecertificeerde biologische bedrijven gevestigd. Deze bedrijven zijn voornamelijk gericht op de akker- en tuinbouw, een wijngaard, twee sierplantenkwekerijen en een kippenbedrijf.

Figuur 2.3a Ligging Lelystad-Noord

Figuur 2.3b Luchtfoto Lelystad-Noord

Ongeveer 50% van de grond in het gebied is in handen van zes ondernemers, die zich voornamelijk op akker- en tuinbouw richten. De overige grond is in handen van een grote diversiteit aan ondernemingen. Naast de primaire agrarisch functie vindt ook verwerking, vermarkting en verkoop van huisgemaakte producten en publieksgerichte activiteiten plaats op deze bedrijven. Verder zijn er twee biologische paardenhouderijen en een aantal biologisch gecertificeerde bedrijven die uitsluitend biologische producten verwerken of gebruiken in het gebied gevestigd. Een aantal kleinschalige bedrijven richt zich op toerisme en recreatie. Het gebied wordt bezocht door zowel bewoners uit Lelystad als recreanten uit de rest van Nederland om te recreëren. In Tabel 2.1 wordt een overzicht gegeven van de activiteiten die in het gebied worden plaatsvinden.

Tabel 2.1: Type ondernemingen in Lelystad-Noord

Activiteit	Aantal ondernemingen
Biologische agrarische bedrijven	
Grove tuinbouw	6
Akkerbouw	1
Tuinbouw en boerderijverkoop	1
Kruiden	1
Bloemen en boerderijverkoop	1
Tuinplanten en zorgboerderij	2
Tuinplanten en boerderijverkoop	1
Wijngaard en boerderijverkoop	1
Kippen	1
Paardenhouderij	1
Paardenhouderij en aardbeien	1
Verwerking maïs	1
Laanbomen	1
Niet agrarische bedrijven	
Bed & Breakfast en camping	1
Thee schenkerij	1
Honing en verzorgingsproducten	1
Compostering	1
Tuincentrum	1
Laanbomen	1
Kunsttuin, Tuinmeubelen	1
Centrum Biologische Landbouw	1

Ontwikkelingen in Lelystad-Noord

Tijdens de uitvoer van dit project (feb.- juni 2008) lopen nog twee projecten in dit gebied. Deze twee projecten zijn beide gericht op de toekomst van het gebied in zn totaliteit. In het eerste project “Lelystad-Noord Gebiedsvisie, Kansen voor duurzaam ondernemen en leven” wordt een nieuwe gebiedsvisie voor het gebied ontwikkeld welke uiteindelijk moet leiden tot een nieuw bestemmingsplan. In het tweede project: “Lelystad-Noord Biologisch Beter op de kaart” wordt door de ondernemers en de bewoners gezamenlijk de unieke diversiteit, de leefbaarheid, de vitaliteit en het aantrekkelijke karakter van het gebied verder ontwikkeld. Het CBL is voortrekker en stimulator van dit project. In onderstaande paragrafen zullen deze twee projecten nader worden toegelicht.

Gebiedsvisie Lelystad-Noord

Het huidige bestemmingsplan “Milieuvriendelijk Agrarisch Centrum Lelystad-Noord” is verouderd. Dit bestemmingsplan is goedgekeurd in 1989 en geeft aan dat het gebied is aangemerkt als biologisch landbouwgebied. Destijds was de biologische landbouw nog volop in ontwikkeling en het gebied was dan ook een inspiratiebron voor de biologische landbouw. Tegenwoordig is de biologische landbouw een sector van betekenis geworden. Tevens is binnen de landbouw een stroming in ontwikkeling waarin multifunctionaliteit van landbouwbedrijven een belangrijke rol speelt. Dit geldt ook voor Lelystad-Noord: landbouwbedrijven hebben hun bedrijfsvoering verbreed en er zijn in het gebied initiatieven ontwikkeld (Tabel 2.1) die niet binnen het huidige bestemmingsplan passen.

Wanneer er geen duidelijke ‘nieuwe’ visie voor het gebied ontwikkeld wordt, zal het gebied langzaam verrommelen, wordt de biologische status onduidelijk en durven ondernemers niet meer te investeren. Hierdoor verliest het gebied haar aantrekkelijke karakter (voor de stad) en gaan de kwaliteiten van het gebied verloren.

Voor de ontwikkeling van de nieuwe gebiedsvisie zijn bijeenkomsten met de bewoners van het gebied belegd en hun ideeën geïnventariseerd. Inmiddels is met een nieuwe gebiedsvisie door de gemeente ingestemd (juni 2007). In deze visie is vastgelegd dat het biologische karakter van het gebied en het behoud van open landschap uitgangspunten zijn. Voor het opstellen van het inrichtingsplan voor het gebied is een adviesbureau ingeschakeld. Dit zal in nauw overleg met de bewoners en ondernemers plannen voor het gebied opstellen. Voor de zomer van 2008 moet het basisplan opgesteld zijn.

Lelystad-Noord Biologisch beter op de kaart

Dit project is een initiatief van de biologisch boerende ondernemers uit het gebied Lelystad-Noord. Het project heeft twee hoofddoelen:

1. Het specifieke maatschappelijke karakter van Lelystad-Noord beter benadrukken en zichtbaar maken.
2. Het gebied ondersteunen in de ontwikkeling naar een vitaal en multifunctioneel plattelandsgebied.

Voor het behalen van deze twee doelen is een aantal activiteiten ontwikkeld:

- Recreatieve voorzieningen: uitbreiding van bestaande routes in het gebied en een betere bebording.
- Kleinschalig landschap: het gebied wordt gekenmerkt door een grote variatie in het landschap en het wordt begrensd door diverse natuurgebieden. Door de bezoekers van het gebied te informeren over het unieke en diverse karakter van het gebied en de bijzondere natuur, de relatie tussen biodiversiteit, agrarisch natuurbeheer en het type landschap, wordt bijgedragen aan een positieve beeldvorming over de maatschappelijke functie van biologische landbouw. Hierdoor zullen meer mensen het gebied gaan bezoeken.
- Vrijwilligersteams: vrijwilligers zullen getraind gaan worden voor het geven van voorlichting en het organiseren van excursies. Hierdoor wordt een betere kennisoverdracht verzorgd over de biologische landbouw en het gebied zelf naar de bewoners van Lelystad. Tevens zal er een betere kennisoverdracht zijn tussen de bewoners onderling.
- Meer promotieactiviteiten: het opzetten van een website over het gebied waarmee gemakkelijk informatie gezocht kan worden en het plaatsen van informatieborden in het gebied waarop in het kort belangrijke informatie staat.
- Logies, lunchen en dinen: betere samenwerking tussen de bedrijven onderling zodat het voor de toeristen aantrekkelijker wordt om naar het gebied te komen omdat er dan een totaalplaatje aangeboden kan worden: overnachting, lunch en diner.
- Promotie van huisverkoop biologische producten: een drietal themadagen per jaar georganiseerd door de bedrijven die aan huisverkoop doen om meer consumenten naar de verkooppunten te krijgen.

Voor het gebied zijn werkgroepen opgesteld:

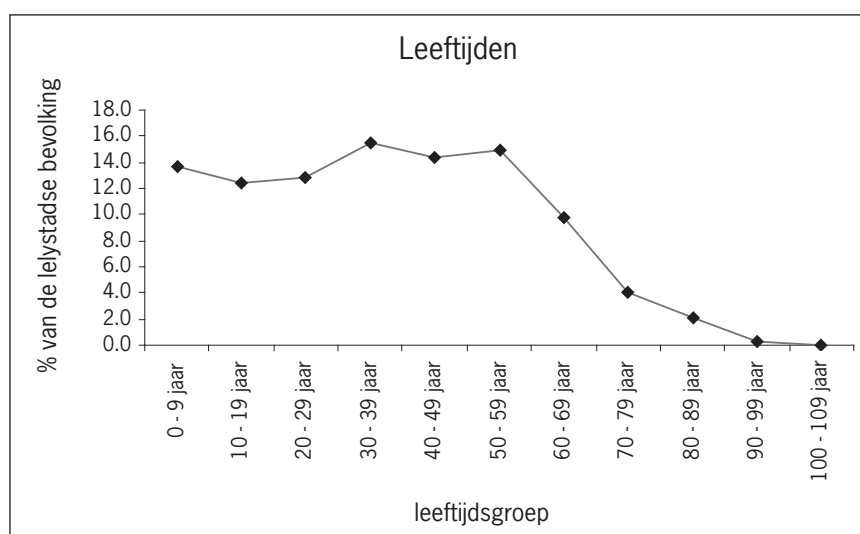
- Landschapsonderhoud;
- Vrijwilligers (EKO-teams);
- Huisverkoop;
- Logies en kamperen.

2.3 Lelystad

Lelystad is de hoofdstad van de provincie Flevoland maar is niet de grootste stad van de provincie, dat is Almere. Deze stad is dan ook een belangrijke concurrent als het gaat om voorzieningen en werkgelegenheid. Lelystad ligt enigszins geïsoleerd, binnen een straal van 15 kilometer liggen geen andere kernen, met enerzijds het Markermeer/IJsselmeer en anderzijds de openheid van de polder. Lelystad kenmerkt zichzelf met de zogenoemde “kernkwaliteiten”: rust, ruimte, groen en water (Gemeente Lelystad, 2005).

Demografische kenmerken

De gemeente Lelystad telde 73022 inwoners op 1 januari 2008, (CBS, 2008). Lelystad heeft een relatieve jonge bevolking. De groepen 30-39 jaar en 50-59 jaar maken met 15.5% en 15.0% het grootste deel uit van de bevolking (Gemeente Lelystad, 2007a). In Figuur 2.4 is een weergave in procenten van de verschillende leeftijdsgroepen te vinden.

Figuur 2.4 Verdeling van de leeftijden van de inwoners van Lelystad
(Bron: Gemeente Lelystad, 2007a)

Voor de toekomst wordt een groei van de bevolking verwacht. In 2012 zal de bevolking met 6,0% zijn toegenomen ten opzichte van 2007, in 2017 met 4,9% ten opzichte van 2012 en in 2022 met 4,1% ten opzichte van 2017. De snelheid waarmee de bevolking stijgt zal afnemen.

In de toekomst zal de bevolking in Lelystad vergrijzen (Gemeente Lelystad, 2007a). In 2007 waren er in Lelystad relatief weinig ouderen in vergelijking met de Nederlandse bevolking waar 15% ouder is dan 65 jaar. De verwachting is dat Lelystad dit percentage pas in 2022 zal bereiken. In Tabel 2.2 is de verwachte verandering in de bevolkingsamenstelling van Lelystad weergegeven.

Van de Lelystadse bevolking is 49.8% man en 50.2% vrouw. Kijkend naar de herkomst van de bevolking is 27% allochtoon. Hiervan is 8.8% afkomstig uit Westerse landen. Lelystad heeft relatief veel allochtone inwoners, 19% van de Nederlandse bevolking is allochtoon (Gemeente Lelystad, 2007a, CBS, 2008).

Tabel 2.2 Verwachte verandering van de bevolkingssamenstelling van Lelystad tot 2022

	2007		2012		2017		2022	
Aantal inwoners	72139		76438		80251		83546	
< 20 jaar	18869	26,3%	19787	25,9%	20618	25,7%	21021	25,2%
20- 64 jaar	46383	64,3%	47937	62,7%	48650	60,6%	49848	59,6%
> 65 jaar	6887	9,6%	8714	11,4%	10983	13,7%	12677	15,2%

(Bron: Gemeente Lelystad, 2007a)

Onderwijs

Lelystad heeft 40 basisscholen waarvan er 6 gericht zijn op speciaal onderwijs. In 2007 waren er 7611 basisschoolleerlingen. Voor het voortgezet onderwijs zijn er drie brede scholengemeenschappen. Hiernaast is er een school voor praktijkonderwijs en een vmbo-groenschool. Jaarlijks bezoeken circa 2000 basisschoolleerlingen de boerderij de Huif. Deze ligt niet in Lelystad-Noord maar ten Zuidwesten van Lelystad, nabij de Oostvaardersplassen.

Koers van Lelystad

De gemeente Lelystad heeft in 2005 een structuurbeleid opgesteld voor de periode tot 2015 met een uitwerking voor de periode hierna. In het structuurplan is het raamwerk vastgelegd waarin Lelystad zich de komende jaren kan ontwikkelen. De belangrijkste opgaven zijn het behouden en versterken van de kernkwaliteiten rust, ruimte, groen en water. Hiernaast worden het benutten van de potenties van de stad en het bieden van ruimte voor verdere ontwikkeling tot belangrijke ambities gerekend. Lelystad wil haar kernkwaliteiten verder ontwikkelen en hiermee een woon- en bedrijfsklimaat realiseren op basis van de kenmerken ruimte en kwaliteit dat zich onderscheidt in onder andere het aanbod van wonen, werken en recreëren ten opzichte van de Randstad. Groei van de stad in aantal inwoners en arbeidsplaatsen is noodzakelijk. De verwachting is dat in 2015 het aantal van 80000 inwoners en 32000 arbeidsplaatsen bereikt zal zijn.

In het structuurbeleid worden een zestal beleidsgebieden onderscheiden:

1. Variatie in wonen;
2. Variatie in werken;
3. Een nieuwe hoofdwegenstructuur;
4. Groen en water versterken;
5. Verschillende voorzieningen, verschillende locaties;
6. Toerisme en recreatie aan de kust verder ontwikkelen.

Een aantal van 'de speerpunten' van het structuurbeleid kunnen van belang zijn voor dit onderzoek (Gemeente Lelystad, 2005). In onderstaande paragrafen wordt op de punten Groene en Blauwe Stad, recreatie en het gebied stadsrand Noord, waar het CBL gevestigd is, verder ingegaan.

Groene en Blauwe Stad

Door Alterra (In: Gemeente Lelystad 2005) is Lelystad aangemerkt als groenste stad van Nederland. "De identiteit van Lelystad wordt bepaald door de duidelijke groen- en waterstructuur, de grootschalige groenelementen en de samenhang tussen deze structuur in de stad en het buitengebied" (Gemeente Lelystad, 2005, p.79). Aan de westzijde van Lelystad bevindt zich het Markermeer/IJsselmeer, aan de oostzijde de polder en bossen en in het stedelijke gebied zijn grotere groengebieden nadrukkelijk aanwezig. Ongeveer 35% van het Lelystadse grondgebied geniet een beschermde status op grond van Europese of rijkswet- en regelgeving. Inclusief de oppervlakte aan water is dit ongeveer 70%. In het structuurbeleid wordt aangegeven dat herkenbaarheid van de groen- en blauwstructuur vergroot wordt bij de (her)inrichting van de openbare ruimte. Dit gebeurt door in het westelijke deel van de stad het accent op water te leggen (blauwe stad) en in het oostelijke deel het accent op groen (groene stad). Een belangrijke opgave is het versterken van de recreatieve waarde, toegankelijkheid, bruikbaarheid en het tegen gaan van versnippering van het landschap (Gemeente Lelystad, 2005).

Recreatie in Lelystad

De belangrijkste opgave is een positieve impuls geven aan het imago van de stad door het verder ontwikkelen en versterken van recreatieve en toeristische voorzieningen voor zowel de dag- als de

verblijfsrecreatie. De potenties liggen vooral op het gebied van water- en natuurrecreatie. Om dit te bereiken worden dag- en verblijfsrecreatieve functies aan de kust uitgebreid, waterrecreatie wordt geoptimaliseerd en recreatieve routes langs de kust en stadsranden worden ontwikkeld. Hiernaast worden recreatiegebieden die gelegen zijn aan de stadsranden en het buitengebied verder ontwikkeld en verbonden om de dag- en verblijfsrecreatie verder te stimuleren. Hierbij wordt het ontwikkelen van bezoekerscentra in natuur- en groengebieden als een concrete opgave aangemerkt.

Stadsrand Noord

Binnen de stadsranden wordt gestreefd naar een duurzame ontwikkeling. De stadsranden dienen als overloop van de stad naar het landelijke gebied. Hierbij zijn ecologische verbindingzones en landschappelijke structuren van belang. Voor het gebruiken van de stadsranden als uitloopgebied en het benutten van gebruiksmogelijkheden staat de afstemming tussen gebruik en natuurwaarden centraal.

Naast de gewone woonwijken in de Stadsrand Noord wordt door de woonwijken Golfresort, Golfpark, Noordzoom, Jagersveld en Groene Velden een geleidelijke overgang naar het meer landelijke gebied en het Zuigerplasbos gemaakt. De N23 begrenst dit gebied. De noordelijke stadsrand heeft een groene identiteit en kan gezien worden als een zogenaamd Mozaïeklandschap, met een zeer groene uitstraling waarin bos, recreatie en bijzondere woonmilieus een plek krijgen. Het biologisch landbouwgebied zal tot 2015 gehandhaafd blijven (Gemeente Lelystad, 2005). Wat er na 2015 gebeurt is onder andere afhankelijk van de levensvatbaarheid van het gebied en de toekomstige functie van Lelystad als biologisch-dynamisch centrum (Gemeente Lelystad, 2007b).

2.4 Flevolandse landbouw

De verwachting is dat in Flevoland het areaal landbouwgrond verder zal afnemen. Dit door de uitbreiding van steden en dorpen, de aanleg van infrastructuur, aanleg van de ecologische verbindingzone en de vergroting van het areaal natuur. Ook de mogelijke vergroting van de waterbergingscapaciteit van de bestaande waterlopen in agrarische gebieden zal hierin een rol spelen. De verwachting is dat in Flevoland het aantal agrarische bedrijven zal afnemen met gemiddeld drie procent per jaar. De vrijgekomen grond zal ingezet worden voor bedrijfsvergroting van andere bedrijven, bedrijfsverplaatsingen of krijgt andere functies.

Momenteel heeft Flevoland een relatief sterke positie binnen de landbouw. Het provinciaal beleid is er op gericht deze positie te behouden en te versterken. Flevoland streeft naar robuuste en toonaangevende agrarische productiegebieden waar kwalitatief hoogwaardige producten op duurzame wijze geproduceerd worden (Provincie Flevoland, 2003).

“De provincie streeft daarbij naar een landbouw die:

- drager is van de vitaliteit van het landelijk gebied;
- een belangrijke plaats inneemt in de economische structuur van onze provincie;
- economisch produceert, waarbij de landbouw op een rendabele wijze producten levert waar de markt om vraagt. Dit vereist een landbouw waar ondernemerschap en innovatie sterk zijn ontwikkeld;
- duurzaam produceert. Onder duurzaam produceren verstaat de provincie:
 - Sociale duurzaamheid: waar de landbouw maatschappelijk wordt gewaardeerd en gerespecteerd en die wordt gekenmerkt door open, transparante en respectvolle relaties tussen agrarisch ondernemers en samenleving en tussen ondernemers onderling.
 - Ecologische duurzaamheid: waarbij een zorgvuldig gebruik van natuurlijke hulpbronnen en het milieu en een respectvolle omgang met dieren vanzelfsprekend zijn en waarbij de landbouw landschappelijk goed is ingepast en zich in evenwicht met andere functies in het landelijk gebied heeft ontwikkeld.
 - Economische duurzaamheid: waar bedrijven zicht hebben op continuïteit van de bedrijfsvoering, ook op de langere termijn.
- veilig produceert, waarbij de landbouw voor haar omgeving en de consument veilige en verantwoorde producten voortbrengt” (Provincie Flevoland, 2003, p. 18).

- De provincie wil dit bereiken door:
 - Stimulering van duurzame productie;
 - Bedrijfsontwikkeling en structuurversterking;
 - Verbreding en verdieping van de landbouw;
 - Ruimtelijke inpassing van functies van gebied en gebouwen in het bestemmingsplan.
- Twee speerpunten die interessant zijn voor het CBL worden hier toegelicht:
 - Biologische landbouw: de provincie hecht waarde aan de verdere ontwikkeling van duurzame landbouw, waaronder de biologische landbouw, en wil hierbij ondersteuning verlenen. Tevens zal de provincie overleggen met het CBL welke aanvullende inspanningen nodig zijn. Hierbij wordt de stimulering van de vraag naar biologische producten nadrukkelijk betrokken (Provincie Flevoland, 2003, p. 26). Het CBL heeft een grote stimulerende rol naar de Provincie toe om ook daadwerkelijk actie te ondernemen. Inmiddels zijn door het CBL projecten opgestart, zoals “Van Flevolandse bodem”. Hiernaast wil de Provincie het vierluik Bedrijfsleven, Onderzoek, Voorlichting en Onderwijs (BOVO) op het gebied van de biologische landbouw behouden en versterken. Dit geldt ook wanneer er in de toekomst een wijziging in de bestemming van het gebied Lelystad-Noord mocht gaan plaatsvinden.
- Versterken kennis-as: “De provincie acht het van groot belang dat de Flevolandse landbouw voldoende mogelijkheden worden geboden om snel en adequaat in te spelen op de veranderingen binnen de landbouw. De Flevolandse kennisinstellingen kunnen hierin een belangrijke rol vervullen, ondermeer door het ontwikkelen en uitdragen van kennis op het gebied van integraal ketenmanagement, ondernemerschap, plattelandsontwikkeling, agrologistiek, glastuinbouw en biologische landbouw. Verwacht mag worden dat hieraan in de komende jaren nog andere thema’s zullen worden toegevoegd. De provincie zal de activiteiten van de Flevolandse kennisinstellingen op het gebied van samenwerking en op het gebied van kennisontwikkeling en kennisverspreiding op onderdelen blijven steunen” (Provincie Flevoland, 2003, p. 31).

3 Trends en ontwikkelingen

In dit hoofdstuk worden de trends en ontwikkelingen besproken die van belang zijn voor dit onderzoek. Ten eerste worden de beleidsontwikkelingen op het gebied van landbouw, biologische landbouw en plattelandsontwikkeling beschreven. Vervolgens wordt ingegaan op ontwikkelingen binnen de (biologische) landbouw en de relatie stad - platteland. Hierbij wordt ingegaan op stads-landbouw, stedelijke voedselstrategieën, streekproducten en (regionale) ketenontwikkeling en publieke sector catering. Tenslotte komen de trends in consumptiestijlen van burgers aan bod en de ontwikkelingen in de consumptie van biologische levensmiddelen.

3.1 Beleid

Voordat ingegaan wordt op de ontwikkelingen die zich binnen de (multifunctionele) (biologische) landbouw afspelen worden in onderstaande paragrafen eerst de ontwikkelingen in het (biologische) landbouw- en plattelandsbeleid uiteengezet.

3.1.1 Europees landbouwbeleid

Het Nederlandse landbouwbeleid en hiermee alle regelgeving van het Nederlandse Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wordt voor ruim tachtig procent (in)direct bepaald of beïnvloed door het Europese landbouwbeleid (Meester e.a., 2005). In Europa geldt het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB). In het verleden werd het GLB gekenmerkt door prijssteun en door maatregelen om het productievolume (van bepaalde producten) te beperken. De laatste jaren heeft een omslag plaatsgevonden van prijssteun naar inkomenstoeslagen. In 1992 werd met de realisatie van de MacSharry hervorming de weg ingeslagen naar prijsverlaging, inkomenscompensatie gekoppeld aan hoeveelheidbeperkingen en een meer marktgerichte oriëntatie in het landbouwbeleid. Vanaf 2005 gelden inkomenstoeslagen, gebonden aan richtlijnen van de Europese Unie (cross compliance) ter voortzetting van een meer marktgericht beleid met focus en controles op bedrijfsniveau. Markt- en prijsbeleid werden deels vervangen door plattelandbeleid. Dit is gerealiseerd in het kader van Agenda-2000 en Midterm Review (2003-2004) (Oskam e.a., 2005). De cross compliance is vanaf 2005 ingevoerd. Met deze maatregel zijn hectare- en dierpremies vervangen door een bedrijfstoelage. Deze bedrijfstoelage wordt toegekend als bedrijven voldoen aan een achttiental Europese richtlijnen op het gebied van milieu, voedselveiligheid, diergezondheid en dierwelzijn (Relaes e.a., 2005).

3.1.2 Beleid LNV 2008

Het Ministerie van LNV streeft naar duurzaamheid voor een drietal punten:

1. Groene economie;
2. Natuur, landschap, groen en een vitaal platteland;
3. Voedsel.

Door het Ministerie van LNV (2007a) wordt een aantal veranderingen in de samenleving beschreven. Ten eerste wordt aangegeven dat een toenemende vraag naar kwaliteit ontstaat in plaats van de vraag naar meer. Vervolgens wordt beschreven dat de samenleving zich meer en meer realiseert dat de kracht van een groep of samenleving afhankelijk is van de kracht van de relaties onderling. Tenslotte wordt gesproken van een nieuwe relatie tussen overheid en burger. De overheid wordt steeds meer een partner die een verbindende, stimulerende of katalyserende rol kan vervullen. Het beleid wordt niet meer door de overheid gemaakt voor mensen maar met mensen. Het beleid voor de agrarische sector sluit hierbij aan. Zo wil het Ministerie van LNV "dat de agrarische sector duurzaam produceert en zich verbreedt en versterkt met maatschappelijke taken, zoals zorg, recreatie en natuurbeheer" (Ministerie van LNV, 2007a, p. 10). Als uitgangspunt hiervoor wordt een sterke relatie tussen boeren, burgers en buitenlui en duurzaamheid aangegeven. In de beleidsnota Ministerie van LNV, (2007a) voor de agrarische sector wordt een aantal beleidspunten beschreven. Voor dit onderzoek zullen hier alleen de direct gerelateerde punten kort besproken worden:

- Aanstellen van een taskforce multifunctionele landbouw: verbinden van vraag en aanbod;
- Ondersteuning van 'kennisnetwerk' veelzijdig platteland: benutten van bestaande relevante kennis;
- Inkomenstoelagen nog meer koppelen aan maatschappelijke doelen en prestaties op het gebied van voedselveiligheid en –zekerheid, de zorg voor het milieu, voor landschap, voor soortenrijkdom en voor het welzijn voor dieren;
- Vergroot aandeel biologische landbouw, zie hiervoor paragraaf 3.1.4.;
- Stimuleren van de ontwikkeling naar een op biologische (groene) grondstoffen gebaseerde economie;
- Stimulering van kennisbundeling, grotere betrokkenheid van onderwijs bij innovatie en kennisprogramma's;
- Bevorderen van de toegankelijkheid van het landelijk gebied voor recreatie;
- Het voedselbeleid is sterk gericht op de consument;
- Voorlichting en debat over duurzaam geproduceerd voedsel.

3.1.3 Europees en Nederlands plattelandsbeleid

De kaders voor Europees plattelandbeleid en de nationale programma's die de lidstaten moeten uitvoeren zijn vastgesteld in de verordening (EG) nr. 1698/2005. In dit beleid staan drie inhoudelijke doelstellingen beschreven:

1. Verbeteren van het concurrentievermogen van land- en bosbouw;
2. Verbeteren van milieu en platteland;
3. Verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van economische bedrijvigheid.

Om de in de Nota Ruimte (NR) en Agenda voor een Vitaal Platteland (AVP) gepresenteerde doelstellingen te concretiseren is door het Rijk, als onderdeel van AVP, het Meerjarenprogramma Vitaal Platteland opgesteld. De rijksdoelen zijn ondergebracht in acht thema's:

1. Natuur: Zekerstelling van biodiversiteit door behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van natuur.
2. Landbouw: een toekomstgerichte, concurrerende landbouw als economische drager van het landelijke gebied.
3. Recreatie: ontwikkelen en behouden van een recreatief aantrekkelijk Nederland door:
 - Een gezond en wervend woon- en werkklimaat;
 - Behoud en versterking van de ruimtelijke variatie tussen stad en land;
 - Versterken van de verbinding en samenhang tussen stad en land;
 - Opheffing van de nog bestaande tekorten aan dagrecreatie mogelijkheden en het voorkomen van nieuwe tekorten;
 - Ontwikkeling en versterking van de toegankelijkheid van de groene ruimte voor recreatief gebruik;
 - Ruimte voor recreatief ondernemerschap.
4. Landschap: behoud en versterking landschap:
 - Behoud en versterking van de identiteit, diversiteit en belevingswaarde van het landschap;
 - Behoud en versterking van cultuurhistorische en ecologische waarden van het landschap;
 - Behoud en ontwikkeling van internationaal unieke en nationaal kenmerkende landschappen;
 - Versterking van de ruimtelijke kwaliteit van gebouwen, dorpen, steden en landschappen.
5. Bodem: Behouden of herstellen van de gebruikswaarde van de bodem.
6. Water: het op orde krijgen en behouden van een duurzaam watersysteem tegen aanvaardbare maatschappelijke kosten.
7. Reconstructie zandgebieden: Het geven van een impuls aan de zandgebieden in Zuid- en Oost-Nederland ter oplossing van specifieke problemen in het desbetreffende gebied.
8. Sociaal economische vitaliteit: benutten van kansen die het platteland biedt:
 - Ondersteunen en waar nodig versterken van de sociale en culturele infrastructuur en vooral uitwisseling van kennis;
 - Versterken van een brede economische basis door onder andere stimuleren van 'passende' economische ontwikkelen en het bevorderen van gebiedsgerichte innovaties met een economische meerwaarde;
 - Het versterken van burgerbetrokkenheid en deelname van burgers bij opstellen en uitvoeren van beleid (Ministerie van LNV e.a., 2006).

3.1.4 Biologisch landbouwbeleid

In de beleidsnota biologische landbouwketen 2008-2011 zijn twee ambities opgesteld voor de biologische sector: 'biologisch in verbinding' en 'biologisch in ontwikkeling'. Deze twee ambities hebben het doel om de biologische landbouw meer zichtbaar te laten zijn in haar rol als aanjager en inspirator van duurzame innovaties (Ministerie van LNV, 2007b). Hieronder wordt beschreven wat de ambities zijn voor de biologische landbouwsector:

Biologisch in verbinding:

Het kabinet wil bereiken dat de gehele landbouwketen zich meer verduurzaamt en dat de sector als geheel beter kan inspelen op de maatschappelijke eisen en behoeften. De biologische landbouw is de kraamkamer voor vernieuwingen in de gangbare landbouw. Maar ook omgekeerd kunnen innovaties uit andere sectoren de biologische landbouw stimuleren bij een verdere verduurzaming van de keten. Het kabinet wil door het samenbrengen van innovaties de gehele landbouwketen duurzamer maken. Om dit te bereiken zijn drie doelstellingen opgesteld:

1. 10% van het onderzoeksgeld bedoeld voor de biologische landbouw wordt ingezet om relatie te leggen met vraagstukken in de gangbare landbouw;
2. 15 gezamenlijke initiatieven verbinden biologisch en gangbaar met de samenleving;
3. 10 innovaties uit de biologische sector worden toegepast in de gangbare landbouw (Ministerie van LNV, 2007b).

Biologisch in ontwikkeling:

De afgelopen jaren is gewerkt aan het versterken van de biologische keten. In de periode 2008-2011 worden de ketenpartners aangespoord door het kabinet om dit nog verder te versterken. Hierbij is met de sector afgesproken dat binnen een aantal jaren de sector de marktontwikkeling zelfstandig moet oppakken. Ook wordt bij deze ambitie de sector aangespoord om werk te maken van verdere verduurzaming. Om dit te bereiken zijn drie doelstellingen opgesteld:

1. Een jaarlijkse groei van 10% in de consumentenbestedingen aan biologische levensmiddelen.
2. Een jaarlijkse groei van 5% in het areaal biologische landbouwgrond.
3. Een handhaving van de 10%-norm voor beleidsondersteunend onderzoek en wettelijke onderzoekstaken (Ministerie van LNV, 2007b).

De twee ambities zijn uitgewerkt in vier speerpunten:

1. Vraagstimulering en ketenverbindingen. Dit speerpunt richt zich op een groei van 10% in de bestedingen aan biologische levensmiddelen en op het realiseren van de 15 verbindende initiatieven.
2. Ontwikkeling van de sector. Dit speerpunt is gericht op de ambitie rond de innovatieve kracht van de sector en indirect op de ambities rond de verdere doorgroei van de sector.
3. Regionale kracht. Dit speerpunt is voornamelijk gericht op de 15 verbindende initiatieven van de biologische en gangbare landbouw met de samenleving.
4. Kennis en innovatie. Het vierde en laatste speerpunt is gericht op de ontwikkeling van de biologische sector en op de ambitie om de biologische en gangbare landbouw meer te verbinden (Ministerie van LNV, 2007b).

3.1.5 Cradle to Cradle

Een nieuwe filosofie die door overheden en steden omarmd wordt is Cradle tot cradle. Dit is een kringloopdenken dat geïntroduceerd is door Michael Braungart en William Mc Donough. Bij Cradle to Cradle wordt er vanuit gegaan dat afval niet bestaat. Afval is voedsel en levert de grondstoffen voor nieuwe producten. Alle restproducten moeten kunnen worden hergebruikt of zijn energie-neutraal. Om het principe afval is voedsel te laten werken moeten biologische en technologische voedingsstoffen scheidbaar zijn en elk in hun eigen kringloop worden herverwerkt.

Cradle to Cradle gaat echter niet alleen over kringlopen maar ook over ruimte gebruik en ruimtelijke ontwikkelingen. Het Cradle to Cradle principe wordt dan ook ingezet bij de bouw van woonwijken.

Cradle to Cradle gaat uit van drie basisregels:

1. Afval is voedsel;
2. Zon is de energiebron;
3. Respect voor diversiteit.

In Nederland hebben zijn enkele steden bezig met Cradle to Cradle toe te passen (Almere, Amsterdam, en Venlo), maar ook de Provincie Limburg. Hierbij gaat het vaak om grootschalige projecten. Maar er zijn ook artikelen te koop zoals t- shirts die volgens het Cradle to Cradle principe zijn geproduceerd.

3.2 Ontwikkelingen en algemene trends in de landbouw en op het platteland

3.2.1 Inleiding

Globaal kan gesteld worden dat de laatste decennia een ontwikkeling in de voorziening van goederen en diensten, zoals voedsel en zorg, heeft plaatsgevonden welke gekenmerkt wordt door een steeds mindere regionale binding. Hierdoor komt ze ruimtelijk en sociaal los te staan van de plaats van verwerven en nuttigen (Wiskerke e.a., 2006). Dit wordt bevestigd in onderzoek van Heins (2001, 2002), waarin geconcludeerd wordt dat, ondanks het feit dat de landbouw de grootste grondgebruiker is van het landelijke gebied (platteland), de stedeling op de eerste plaats het platteland associeert met rust en ruimte en niet met de productie van voedsel. Uit onderzoek van het NIPO in 2001 (in RLG, 2002) blijkt dat veel Nederlanders rust, ruimte en recreatie naast voedselproductie en agrarische werkgelegenheid als belangrijke functies van het platteland zien.

Ons huidige voedselbeleid en consumptiepatroon en hiermee de grote fysieke en sociale afstand tussen voedselproductie en consumptie heeft een aantal gevolgen:

- Milieugevolgen:
 - Bodem
 - Water
 - Voedselafstand, veel CO₂ uitstoot bij transport
 - Enorme hoeveelheden aan voedsel gerelateerd afval
 - Energieverbruik
- Veel mensen (kinderen) weten niet waar en hoe voedsel geproduceerd wordt.
- Onwetendheid over gezond voedsel door de consument.
- Geen contact tussen producent en consument.
- Voedselgerelateerde gezondheidsproblemen, o.a. obesitas en diabetes.

De afnemende verbintenis van voedselproductie met het platteland door burgers wordt veroorzaakt door drie samenhangende en elkaar versterkende processen (Wiskerke e.a., 2006):

1. “Ontkoppeling: de anonieme relatie tussen producent en consument. De producent weet niet wie zijn product eet of gebruikt en de consument heeft geen enkel idee waar zijn voedsel geproduceerd is. Tevens is een lacune ontstaan bij een deel van de consumenten over wat gezond voedsel is, hoe het te gebruiken en hoe het tot stand komt.
2. Onthechting: het verminderde verband tussen de plek waar een product gemaakt wordt en de plek waar een product gebruikt wordt.
3. Ontvlechting: komt voort uit de toenemende specialisatie. Zorg, educatie en ontspanning zijn voor de consument nog steeds met elkaar verbonden. Echter, toeleveranciers hebben zich steeds meer gespecialiseerd op één van deze diensten”.

Deze drie processen komen voort uit het principe van kostenefficiënt produceren en schaalvoordelen.

De Raad voor het Landelijk Gebied (RLG) (2002) maakt dan ook onderscheidt tussen drie soorten consumenten van het platteland: Stedelingen (62,2%), plattelandsbewoners (37,2%) en boeren (0,6%). Deze drie groepen hebben elk hun eigen gebruik en visie op het platteland. Deze staan weergegeven in Tabel 3.1

Tabel 3.1 Consumenten van het platteland

	Stedeling	Plattelandsbewoner	Boer
Betekenis van ruraliteit	Natuur, rust, ruimte, genieten, activiteiten, tegenpool v/d stad, doorgang van a naar b	Identiteit, authenticiteit, sociale cohesie, stilte, rust, status, vlucht uit de stad	Direct omgaan met plant, dier en techniek, bron en object van cultuur, activiteiten
Visie en percepties	Recreëren, beleving, stedelijke leefwijze, betrokken op afstand, onregelmatig verblijf en (mede)gebruik	Wonen, vrij uitzicht, betrokken op de regio, permanent verblijf en regelmatig indirect (mede)gebruik	Dagelijks werken, betrokken op de buurt, permanent verblijf en voortdurend direct (hoofd)gebruik
Activiteiten, gebruik van het landelijk gebied	Vooraf gericht op de stad	Gericht op stad en land	Vooraf gericht op dorp
Rol	Vooraf consument	Consument en producent	Vooraf producent

(Overgenomen uit RLG, 2002, p. 52)

Mede door de landbouwcrisis in de jaren negentig ontstond een tegenbeweging. Een groep boeren begon met verbreding van hun landbouwactiviteiten. Nieuwe activiteiten als streekproducten, agrotourisme, zorgboerderijen en natuurbeheer werden opgestart op het boerenbedrijf. Inmiddels is deze groep uitgegroeid tot 30 à 40% van de agrariërs die één of meerdere van deze activiteiten uitvoert. Al deze nevenactiviteiten op het platteland worden samengevat onder de noemers “verbrede landbouw”, “multifunctionele landbouw”, “plattelandsvernieuwing” of “plattelandsontwikkeling”.

In het verleden zijn deze activiteiten vaak ontplooid op individuele basis. Echter, de tijd is inmiddels rijp voor een meer georganiseerde aanpak in regionaal verband. Deze aanpak kan worden samengevat in drie trefwoorden welke tegengesteld zijn aan de drie bovengenoemde processen (Wiskerke e.a., 2006; Coöperatie Stadteland, 2006):

1. Verbinding: actoren en belangstellenden, producenten en consumenten met elkaar in contact brengen.
2. Verankering: economische activiteiten weer verankeren in het bijzondere eigene van de regio.
3. Vervlechting: verschillende activiteiten en functies weer in elkaars netwerk laten integreren.

3.2.2 Multifunctionele landbouw

Een groot aantal agrarische ondernemers oefent aanvullende activiteiten uit naast het agrarisch ondernemer zijn op zijn of haar bedrijf. Over de jaren 2003-2005 is dit aantal iets afgenomen. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de afname van stalling (caravans) op het agrarisch bedrijf. Hiervoor is in de literatuur geen verklaring te vinden. Tevens wordt de afname veroorzaakt door de afname van het aantal agrarische bedrijven. In Tabel 3.2 is een overzicht weergegeven van het aantal bedrijven waarop een desbetreffende nevenactiviteit uitgeoefend wordt. De meest recente cijfers die hiervan zijn te vinden komen uit 2005.

Tabel 3.2 Aantal multifunctionele landbouwbedrijven 2003-2005

	Aantal bedrijven		Stijging/ daling (%)
	2003	2005	
Verblijfsaccommodatie / recreatie	2463	2857	16.0
Verwerking eigen producten	1106	1057	-4.4
Verkoop aan huis	5360	4532	-15.4
Duurzame energieproductie	2249	?	?
Zorg	372	542	45.7
Natuurbeheer	9578	9311	-2.8
Stalling	3835	2933	-23.5

Gebaseerd op gegevens van het CBS (2003), LEI (2006, 2007)

Op basis van de beschikbare cijfers (tot 2005) is alleen een stijging waarneembaar van het aantal bedrijven dat recreatie en zorg aanbiedt. In 2007 is het aantal zorgboerderijen doorgroeid naar 830. Echter, huisverkoop zit in 2006 t.o.v. 2005 weer in een stijgende lijn (ruim 6% in 2006 tegen 5.5% in 2005 van de agrarische bedrijven) (Agriholland, 2008). Tevens is er een toenemende vraag naar educatieboerderijen. Echter, er zijn helaas geen specifieke cijfers beschikbaar over educatieboerderijen.

Hieronder wordt in afzonderlijke paragrafen ingegaan op boerderijeducatie, zorglandbouw, kinderopvang, huisverkoop, (verblijfs)recreatie en natuurbeheer.

Boerderijeducatie

Boerderijeducatie kent verschillende vormen. Een definitie van een educatieboerderij is “een boerderij in bedrijf waar educatieve groepen ontvangen worden” (Vrienden van het Platteland, 2006a). Dit kunnen schoolklassen zijn van verschillende leeftijden. Maar ook studiegroepen, bedrijven, verenigingen of families. Veelal vindt boerderijeducatie plaats op (biologische) extensieve veehouderijbedrijven. Deze bedrijven spreken meer tot de verbeelding bij burgers omdat een boerderij veelal geassocieerd wordt met een plek waar landbouwhuisdieren gehouden worden (Vrienden van het Platteland, 2006a).

Basisschoolleerlingen zijn een populaire doelgroep voor boerderijeducatie omdat het basisonderwijs enigszins al bekend is met boerderijeducatie. Maar ook omdat deze groep vaak zeer geïnteresseerd is in wat op de boerderij gebeurt. Dat het door burgers (met en zonder kinderen) belangrijk gevonden wordt dat kinderen weten waar ons voedsel vandaan komt is gebleken uit een enquête gehouden onder inwoners van Almere. In deze enquête kwam naar voren dat educatiemogelijkheden voor kinderen op een stadsboerderij als belangrijkste functie gezien wordt. (Engelen, 2007). Boerderijeducatie is in staat om goed aan te sluiten bij de kerndoelen voor het basisonderwijs die in 2006 zijn opgesteld: “Het onderwijs heeft drie belangrijke functies, het draagt bij aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, het zorgt voor overdracht van maatschappelijke en culturele verworvenheden en het rust kinderen toe voor participatie in de samenleving” (Ministerie van OCW, 2006). Om dit te bereiken zijn er verschillende kerndoelen voor het onderwijs. Die zijn onderverdeeld in verschillende categorieën. Bijvoorbeeld: Nederlands en rekenen. Maar ook oriëntatie op jezelf en de wereld is een categorie met kerndoelen. Elke categorie heeft subcategorieën met kerndoelen. Oriëntatie op jezelf en de wereld heeft onder andere Natuur en techniek en Mens en samenleving als subcategorieën (Ministerie van OCW, 2006). Boerderijeducatie kan dan ook een belangrijke rol vervullen bij de ontwikkeling van kinderen. Het biedt de mogelijkheid voor het onderwijzen van kerndoelkennis, bijvoorbeeld “zorgvuldig om te gaan met het milieu” (kerndoel 39) en “leerlingen leren in de eigen omgeving veel voorkomende planten en dieren te onderscheiden en benoemen, en leren hoe ze functioneren in hun leefomgeving” (kerndoel 40) (Ministerie van OCW, 2006). Maar daarnaast leren kinderen op een informele manier sociale vaardigheden zoals delen, samenwerken en ergens zorg voor te dragen (Garnett, 2000).

Stichting Educatief Platteland (2007) geeft in haar handboek een compleet overzicht van de kerndoelen die een relatie hebben met boerderijeducatie.

Kijkend naar de intensiteit van de boerderijeducatie kan onderscheidt gemaakt worden tussen drie vormen. Intensief (1 maal per week), tussenvorm (4 maal per jaar) en de extensieve vorm

(1 maal per jaar) (Stichting Educatief Platteland, 2007). De vorm die het meest ingezet wordt is de extensieve vorm. Klassen komen gedurende een paar uur naar de boerderij, waar de boer(in) iets verteld over het bedrijf, een rondleiding verzorgt al dan niet gecombineerd met interactieve opdrachten. Ook is het mogelijk om schoolreisjes naar een boerderij te plannen. Echter, de concurrentie op het gebied van schooluitjes met populaire bestemmingen als pretparken en dierentuinen is groot.

De intensieve vorm van boerderijeducatie vindt in Nederland nog weinig plaats.

Zorglandbouw

De laatste tien jaar is het aantal zorgboerderijen sterk gestegen. Van 75 in 1998 tot 839 in 2007 (Landbouw en zorg, 2008). Zorglandbouw vindt plaats in een agrarische omgeving met planten en/of dieren in de nabijheid. De cliënt is op de zorgboerderij veel buiten en heeft letterlijk en figuurlijk de ruimte en is onderdeel in het productieproces. Zorglandbouw kent een verscheidenheid aan doelgroepen. Op veel zorgboerderijen zijn mensen uit verschillende doelgroepen welkom. De verschillende doelgroepen met de aantallen zorgboerderijen waar de doelgroep welkom is, staan weergegeven in Tabel 3.3. Het hoeft niet te betekenen dat de doelgroep ook werkelijk aanwezig is op de boerderij.

Tabel 3.3 Aantal zorgboerderijen en de verschillende doelgroepen die welkom zijn

Doelgroep	2001	2004	2005	2006	2007
Verstandelijke beperking	238	301	395	445	551
Psychische hulpvraag	103	156	232	289	376
Lichamelijke beperking	43	75	116	146	182
(ex-) gedetineerden	33	28	31	38	43
(ex-) verslaafden	43	48	65	77	116
Jeugdzorg	42	62	131	166	226
Speciaal onderwijs	-	42	118	162	193
Ouderen	-	32	65	96	152
Dementerende ouderen	31	42	51	65	100
Langdurig werklozen	28	63	116	140	170
Autisme	-	61	157	227	316
Niet aangeboren hersenletsel	-	21	59	73	115
Burn-out	27	68	110	127	169
Kinderopvang	12	18	38	46	65

Bron: Landbouw en zorg, 2008.

In Tabel 3.3 is te zien dat mensen met een verstandelijke beperking veruit de meest populaire doelgroep is. Van oorsprong vindt zorglandbouw veelal plaats op biologische (dynamische) landbouwbedrijven (procentueel gezien per sector). Op dit moment is echter in de gangbare landbouwsector een sterke groei te zien in het aantal bedrijven dat zorg aanbiedt (Tabel 3.4).

Tabel 3.4 Type bedrijf dat zorglandbouw aanbiedt

Productiemethode	2001	2004	2005	2006	2007
Gangbaar	121	183	277	381	452
Biologisch	88	105	129	140	171
Biologisch dynamisch	45	48	48	56	54
Omgeschakeld van gangbaar naar biologisch	17	22	41	53	56

Bron: Landbouw en zorg, 2008.

Op elke zorgboerderij worden activiteiten aangeboden die met plantaardige productie (akkerbouw, tuinbouw en fruitteelt) en met dierlijke productie te maken hebben. Het is hierbij niet duidelijk of het om professionele of hobbymatige activiteiten gaat. Tevens is er een aantal, dat natuurbeheer, kampeermogelijkheden, bosonderhoud en recreatie als activiteit aanbieden. Ook vindt op een groot aantal zorgbedrijven directe verkoop van producten plaats waar de cliënten bij betrokken worden (Landbouw en zorg, 2008).

Agrarische kinderopvang

Bij agrarische kinderopvang speelt de meerwaarde van de boerderij een belangrijke rol; dit zowel in de pedagogische visie, als in de inrichting en het gebruik van de ruimte (Vrienden van het Platteland, 2006b). Globaal kan onderscheidt gemaakt worden tussen dagopvang voor kinderen in de leeftijd van 0 tot 4 jaar en buitenschoolse opvang van kinderen van 4 tot 12 jaar.

In de toekomst is een groeiende vraag naar kinderopvang te verwachten. Ouders met kleine kinderen gaan steeds vaker beiden buitenshuis werken. Hiernaast wordt het platteland en de agrarische sector steeds populairder (aibaarder) mede door programma's als *Boer zoekt vrouw* en *Kijk een koe*. Door ouders wordt steeds meer de meerwaarde van kinderopvang op de boerderij ingezien (Vrienden van het Platteland, 2006b). Tevens is door Vreke e.a. (2006) aangetoond dat kinderen die opgroeien op het platteland een beter immuunsysteem ontwikkelen en een betere weerstand hebben tegen allergie. Ook is aangetoond dat kinderen op het platteland minder last van overgewicht hebben dan kinderen die in de stad opgroeien. Door een goede promotie is er groeipotentieel voor kinderopvang op de boerderij (platteland).

Verkoop op bedrijfsniveau

Agrarische producten worden op een groot aantal bedrijven (ruim 6% in 2006) direct aan de consument verkocht (Immink, 2006). Dit gebeurt veelal in boerderijwinkels of met behulp van onbemande kramen aan de weg. Huisverkoop vindt voornamelijk plaats op niet-gespecialiseerde veehouderijbedrijven (Immink, 2006). Tevens is er ook onder tuinders een toenemende belangstelling voor huisverkoop (Verschuur, 2004). Soms wordt het eigen assortiment aangevuld met producten van collega's of uit de (groot)handel om een volledig(er) assortiment aan te kunnen bieden. Op sommige bedrijven is het mogelijk om zelf te plukken. Op de zogenaamde zelfplukbedrijven kunnen consumenten zelf fruit of bloemen te oogsten. Voor een bosje bloemen wordt een standaardprijs gevraagd. En voor de pluk van (zacht)fruit staan bakjes klaar welke vol geplukt een bepaalde prijs hebben. Ook worden producten verkocht op biologische boerenmarkten of streekmarkten. Nederland heeft ongeveer 30 biologische boerenmarkten, waar uitsluitend biologisch gecertificeerde producten verkocht worden. Deze markten maken vaak onderdeel uit van de gewone markt en het aantal biologische kramen kan variëren van 1 kraam (Apeldoorn) tot 50 à 60 kramen op de Biologische Noordermarkt in Amsterdam (Dubbeldam, 2003; Noordermarkt, 2008). Voor consumenten is een boerderijwinkel of de markt een vrijblijvende manier om producten rechtstreeks bij de agrariër aan te schaffen. Huisverkoop of de verkoop van producten op de boerenmarkt heeft een meerwaarde voor zowel de producent als de consument. Voor de producent kan de directe verkoop een belangrijke inkomstenbron vormen doordat een betere prijs voor de producten verkregen wordt. De consument weet waar zijn voedsel vandaan komt, de producten zijn verser dan de producten uit de supermarkt en boodschappen doen op de boerderij is een leuk uitje, namelijk even de sfeer van de boerderij proeven.

Minder vrijblijvend zijn abonnementsystemen. Hierbij verbindt de consument zich voor een bepaalde tijd aan een pakket producten. Meestal wordt voor een vast bedrag per week door de agrariër een pakket van producten (van eigen bedrijf, soms aangevuld) samengesteld. De pakketten kunnen op een vast moment in de week opgehaald worden op het bedrijf of op afhaalpunten. In opkomst zijn bezorgservices waarbij op het internet een bestelling geplaatst kan worden en deze bij de klant thuis bezorgd worden (Vrienden van het Platteland, 2008).

Een vorm van landbouw waarbij een zeer sterke relatie is tussen de producent en consument is Community supported agriculture (CSA). Dit wordt in Nederland ook wel pergola landbouw genoemd. In het CSA-systeem zijn de consumenten geen klanten maar leden van het boerenbedrijf. De CSA-consumenten zeggen toe om wekelijks een deel van de oogst af te nemen, waarvoor zij voorafgaand aan het groeiseizoen aan de ondernemer betalen. Het systeem is gebaseerd op een gedeelde risicospreiding. Is de oogst erg slecht dat jaar door bijvoorbeeld weersomstandigheden, dan ontvangen de consumenten een kleinere hoeveelheid aan producten. Indien het een goed oogstjaar is krijgen de consumenten een grotere hoeveelheid. Een bijkomend voordeel

voor de agrariër is dat hij geld ontvangt voordat het groeiseizoen begint in plaats van achteraf. Op deze manier hoeft hij geen geld te lenen voor de aanschaf van plantmateriaal, zaaigoed en dergelijke. De consumenten financieren hem rentevrij voor. In het klassieke model voor CSA is er sprake van een transparante bedrijfsvoering. De prijsvorming gaat in overleg, de consumenten zijn betrokken bij het beleid van het agrarische bedrijf en er is een open boekhouding. Meestal worden de producten geleverd in de vorm van pakketten. Maar ook zelfoogstsystemen zijn een mogelijkheid, zie Kader 1. Deze vorm van landbouw heeft in Nederland nog weinig bekendheid en wordt slecht toegepast op enkele bedrijven.

Door Laird (1995), Bijnsdorp (1997), Cone (1997), Kolodinsky (1997) en Wells (1999) is onderzoek gedaan naar motieven van consumenten om zich aan te sluiten bij een pergola of CSA bedrijf. Gebleken is dat de belangrijkste redenen zijn:

- biologisch vers voedsel;
- weten waar en hoe je voedsel geproduceerd wordt;
- groenten uit het seizoen eten;
- lokale voedselproductie ondersteunen;
- bezorgdheid om het milieu.

Kader 1: Voorbeelden pergola landbouw

Zelfoogst

De Nieuwe Ronde (Wageningen)

De klanten van de Nieuwe Ronde zijn lid van de vereniging. Er is een volledig open besluitvorming met grote betrokkenheid van de consumenten. In het begin van het jaar wordt er een vast bedrag betaald aan de ondernemer. De akkers worden bewerkt door de ondernemer en de consumenten oogsten zelf (op aangeven van wat er geoogst mag worden) de groentes, kruiden, klein fruit en bloemen. Er kan elke dag geoogst worden, iedereen oogst de hoeveelheid die er nodig is voor het aantal personen waarvoor ze zich hebben opgegeven. Dit systeem biedt de consument de mogelijkheid het hele groeiseizoen van de gewassen mee te maken, er is veel direct contact met zowel de ondernemer als andere consumenten en er zijn mogelijkheden tot het deelnemen aan diverse activiteiten (De Nieuwe Ronde, 2008).

Selbsternte (Oostenrijk)

Bij dit systeem bewerkt een biologische boer een perceel in de stedelijke omgeving. Het bewerken houdt in: grondbewerking, bemesting, beregening en omheinen. Het perceel is in de praktijk meestal rechthoekig en wordt selbsternte-plot genoemd.

Op dit veld plant of zaait de boer in het voorjaar verschillende groenten in rijen, waarna het veld in meerdere veldjes verdeeld wordt. Van elk gewas worden één of meerdere rijen gezaaid.

Elk veldje heeft zijn eigen 'eigenaar'. De contributie die iemand betaald is afhankelijk van de grootte van het plot, en de extra services welke de boer nog levert, zoals: onkruid verwijderen, irrigeren of de bewaring van winterproducten. Aan het eind van het najaar verlaten de eigenaren hun veldje zodat de boer bezig kan met de grond(bewerking). In de periode tussen het voorjaar en het najaar kan de eigenaar van het veldje heerlijk vertoeven in zijn of haar tuintje en de oogstrijpe gewassen oogsten.

Behalve de teeltveldjes is er vaak ook ruimte gereserveerd voor bankjes, tafels, speelruimte en dergelijke. Activiteiten die de eigenaren ontplooiën zijn: gewassen toevoegen, uitrusten en mediteren, lezen, rondlopen en rondkijken, met de andere ploteigenaren praten, met de kinderen spelen. Deze zelfoogstveldjes hebben - naast dat mensen hun eigen voedsel verbouwen - ook een functie als groen- en rustgebied en als ruimte waar recreatieve activiteiten ontplooid kunnen worden. Tevens hebben ze een sociaal-educatief karakter: het ontdekken van andere gewassen bij mede-veldeigenaren, het uitwisselen van kennis en tips, of gewoon het maken van een praatje (Vogl, 2003).

Bron: Vogl e.a., (2003) en De Nieuwe Ronde (2008)

Verblijfsaccommodatie/recreatie

Het recreëren en verblijven op de boerderij wint aan populariteit. De vraag naar dag- en verblijfsrecreatie in agrarisch gebied stijgt sterk (Marktplan en Adviesgroep, 2005). Hiermee stijgt het aantal agrarisch bedrijven dat de mogelijkheid tot recreatie en/of verblijf op het bedrijf aanbiedt (zie tabel 3.2).

Dagrecreatie

Als dagrecreatie op de boerderij worden vaak arrangementen aangeboden. Dit kunnen rondleidingen met een hapje en een drankje zijn, maar ook proeverijen of een middagje kaasmaken. Tevens worden op een aantal agrarische bedrijven fietsen, kano's, boten, paarden en soms huifkarren verhuurd. Hiernaast zijn er steeds meer boeren die kinderfeestjes organiseren (Agriholland, 2008). Maar ook horeca-gelegenheden zoals cafés en restaurants – al dan niet met terras –, theetuinen en feestzalen zijn in opkomst.

Boerengolf is de snelst groeiende buitensport van Nederland. In 2004 telde Nederland ruim 140 boerengolfbanen. Bij boerengolf wordt er met een klomp aan een stok gespeeld. Hiermee moet men een bal door een weiland (met of zonder vee) slaan en deze in de hole (ingegraven emmer) laten belanden. Bij boerengolf zijn er tien holes die elk 200 à 300 meter uit elkaar liggen. Het spel wordt in ongeveer twee uur gespeeld. Een variant op boerengolf is boerenfrisbeegolf. Bij dit spel moet de frisbee in een zo min mogelijk aantal worpen in een mand belanden. Frisbeefolf is een populaire sport in Amerika, Nieuw Zeeland en de Scandinavische landen (Agriholland, 2008).

Verblijfsrecreatie

Er zijn verschillende opties om te verblijven op een boerderij. Zo zijn er campings, huisjes of stacaravans, trekkershutten, appartementen, bed & breakfast, pensions, verhuur van kamers en verhuur van groepsaccommodatie (Van de Maat, 2003; Agriholland, 2008; Marktplan Adviesgroep, 2005). Voor het kamperen bij de boer zijn er twee belangenbehartigers in Nederland: Stichting Vrije Recreatie (SVR) en de Vereniging van Kampeerboeren Nederland (VeKaBo). De schatting van deze twee belangenorganisaties is dat jaarlijks ongeveer 6 miljoen overnachtingen op boerderijcampings plaatsvinden (Agriholland, 2008).

3.3 Relatie stad - platteland

Door middel van verschillende initiatieven wordt de relatie stad-platteland verbeterd. Dit gebeurt zoals eerder beschreven vooral op agrarische bedrijven die al dan niet samenwerken. Maar ook door het toegankelijker maken van het platteland voor fietsroutes, wandelpaden en ruitersportmogelijkheden.

Drie andere fenomenen in ontwikkeling zijn:

- stadslandbouw
- stedelijke voedselstrategieën
- streekproducten en ketenontwikkeling
- publieke sector catering

3.3.1 Stadslandbouw

Stadslandbouw kan omschreven worden als een professioneel agrarisch bedrijf in de stad zelf of in de nabijheid van de stad. Bij stadslandbouw is sprake van een duidelijke relatie tussen de - bewoners van de - stad en het agrarisch bedrijf. De stad kan profiteren (rust, ruimte, groen en voedsel om de hoek) van het agrarisch bedrijf en het bedrijf zelf kan profiteren van de stad (afzet en erkenning). Het is een relatie met wederzijds grote voordelen. In Westerse landen wordt stadslandbouw ingezet om de voedselafstand te reduceren en om de “stads” mens te betrekken bij de productie van voedsel. Bovendien kan stadslandbouw agrarisch gerelateerde diensten en producten aanbieden zoals zorg, kinderopvang en recreatie. Twee vormen van niet-commerciële stadslandbouw zijn schooltuinen en volkstuinten.

Mogelijke kenmerken stadsboerderij:

- vrij toegankelijk
- mogelijkheden tot meewerken
- verkoop producten
- rondleidingen
- excursies

- opendagen
- kinderen kunnen er rondstruinen
- zorglandbouw
- educatie
- gelegenheid tot consumptie

In Nederland zijn er enkele stadsboerderijen. In Almere is een goedlopende stadsboerderij (Stadsboerderij Almere). Deze stadsboerderij is een grootschalig extensief gemengd biologisch bedrijf met akkerbouw, tuinbouw en zoogkoeien. Tevens heeft de stadsboerderij een publieks-, een natuurbeheer- en een landschapsbeheerfunctie. Bovendien verkoopt het bedrijf vlees van eigen vee aan klanten in en om Almere. De stadsboerderij wordt wekelijks door honderden mensen bezocht en op de stadsboerderij krijgen schoolklassen les over landbouw en natuur. De stadsboerderij is gelegen op landgoed de Kemphaan. Hier is onder andere ook een natuurcentrum gevestigd. Op het landgoed worden vele activiteiten georganiseerd zoals een wekelijkse boerenmarkt, culturele voorstellingen en evenementen.

Een ander voorbeeld is stadsboerderij Ceatshage in Culemborg. Deze stadsboerderij is nog volop in ontwikkeling. De opzet van deze stadsboerderij is kleinschalig en de totale oppervlakte bedraagt 5,5 ha. Hiervan is 3 hectare bestemd voor tuinbouw en akkerbouw. Verder zijn er een permacultuurproeftuin (0,3 ha), wandelpaden, een kreekje en is er 1000 m² bestemd voor bebouwing. Doelstellingen van de stadsboerderij Ceatshage:

1. Voedselproductie volgens ecologische productiemethoden;
2. Zorg voor mensen met een zorgvraag;
3. Ontwikkeling van biodiversiteit, natuur en landschapswaarden;
4. Broedplaats en kenniscentrum;
5. Ontmoetingsplaats en recreatieve activiteiten;
6. Educatie en voorlichting;
7. Verbinding en participatie.

Stadslandbouw kan vele vormen aannemen. Dit is afhankelijk van het type agrarisch bedrijf, het type ondernemer en de doelgroep die men wil bereiken (Warnaar 2005, 2006; Engelen, 2007). Zo kan een bedrijf zich richten op het trekken van bezoekers door het aanbieden van verschillende (toeristische) activiteiten. Maar de stadsboerderij kan ook een bron van rust en ruimte zijn. De productie staat centraal, maar de consumenten hebben wel toegang tot het bedrijf om er bijvoorbeeld rond te lopen, producten te kopen en mee te werken.

Behalve dat een stadboerderij voedsel produceert en een maatschappelijke functie heeft zijn ook andere rollen mogelijk. Een stadsboerderij kan bijvoorbeeld energie leveren, stedelijk (groen) afval verwerken en als waterbuffer dienen.

3.3.2 Stedelijke voedselstrategieën

Stedelijke voedselstrategieën worden ontwikkeld/ opgesteld om een duurzaam voedselsysteem in een stad te ontwikkelen. De reden voor het ontstaan van voedselstrategieën komt voort uit een aantal ontwikkelingen en vaststellingen. De meest belangrijke staan hieronder beschreven. Ten eerste speelt de huidige milieuproblematiek een grote rol. Duurzaamheid is een belangrijke kwestie en voedsel maakt daar deel van uit. Ons huidige (stedelijk) voedselsysteem zorgt voor milieuproblemen. Voedsel komt van ver en de hieraan gerelateerde hoeveelheid CO₂ uitstoot is groot. Stedelijk voedselbeleid wordt dan ook ingezet om het aantal "food miles" te reduceren. Maar ook ons huidig voedselpatroon zorgt voor veel afval. Tegenwoordig wordt er veel gebruik gemaakt van gemaksvormen, welke veel verpakkingsmateriaal bevat. Naast milieuproblemen spelen gezondheidsproblemen van de bevolking een belangrijke rol. Het aantal mensen dat aan overgewicht of obesitas leidt neemt onrustbarend toe. Obesitas verhoogt de kans op diabetes, diverse vormen van kanker, en hart- en vaatziekten. Dit leidt tot toenemende kosten voor de gezondheidszorg. Maar ook ondervoeding door een te eenzijdig eetpatroon is in de Westerse wereld aan de orde. Voedselgerelateerde gezondheidsproblemen komen deels voort uit een gebrek aan kennis over voedsel. Veel mensen weten niet meer hoe het voedsel dat ze consumeren tot stand komt.

Met een stedelijke voedselstrategie wordt ingezet op regionale producten, zelfvoorzienendheid en de lokale economie. Hiernaast spelen gezondheid en milieu een belangrijke rol. Een stedelijk voedselbeleid is een alternatief voor de globalisering van ons huidige voedselsysteem. Dit door de lokale economie te bevorderen, het kopen van regionale producten te stimuleren en de consumenten bewust te maken van gezonde leef- en eetgewoontes.

Doelstellingen van voedselstrategieën zijn bijvoorbeeld:

- Stimuleren van gezonde leef- en eetgewoontes van de stedelingen;
- Verbintenis aangaan met lokale en regionale voedselproductie;
- Verminderen van de negatieve milieueffecten van het stedelijke voedselsysteem;
- Stimuleren lokale voedsleconomie;
- Ontwikkelen van een stedelijke voedselcultuur.

Wereldwijd zijn steden bezig een stedelijke voedselstrategie te ontwikkelen. Voorbeelden zijn Londen, Kopenhagen en Rome. De Londense voedselstrategie is gebaseerd op de observatie dat het voedselsysteem in Londen niet functioneert op een wijze die overeenkomt met de ambitie van Londen om een duurzame stad van wereldklasse te zijn. De Londense voedselstrategie is ontwikkeld langs twee dimensies (zie Kader 2). Om dit alles te bereiken is een aantal acties opgesteld, verdeeld over zes aandachtsgebieden (Kader 3).

In Nederland is een aantal steden bezig om de relatie tussen de stad en het omringende platteland (landbouw) te versterken. In Utrecht is het initiatief “Lekker Utrechts” opgezet om meer producten uit de regio Utrecht in de stad beschikbaar te maken (Kader 4). Amsterdam heeft inmiddels een stedelijke voedselstrategie opgesteld, namelijk de Agenda Proeftuin Amsterdam. Het is een gezamenlijk initiatief van de gemeentes Amsterdam en Zaanstad, de provincie Noord Holland en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (Kader 5). Maar ook steden als Amersfoort, Rotterdam, Almere en Venlo zijn bezig met het voedselbeleid en de relatie stad-platteland.

Kader 2: Dimensies van de Londense voedselstrategie

De eerste dimensie bedekt de gehele voedselketen. Hierin worden acht stappen onderscheiden:

1. Primaire productie: Londen wil haar koopkracht inzetten om bij te dragen aan een duurzaam landbouwsysteem in Engeland;
2. Verwerking: Hoge kwaliteitseisen voor verwerking en processing van voedsel;
3. Transport, opslag en distributie: distributiesystemen die duurzaam zijn in de zin van het milieu, economisch en sociaal;
4. Groothandel/ retailers: verkopers van voedsel krijgen nog meer een rol in het promoten van een gezond en duurzaam voedselsysteem voor de stad;
5. Kopen van voedsel door de consument: de manier waar op particulieren en organisaties hun voedsel kopen en verkrijgen zal hoofdzakelijk de manier zijn hoe Londen bijdraagt aan een duurzaam voedsel en landbouwsysteem in Engeland;
6. Bereiding van voedsel: In 2016 hebben veel Londenaren de mogelijkheden en kennis om op een gezonde manier hun eigen voedsel te bereiden en koken;
7. Consumeren van voedsel: Londenaren hebben de kennis en het besef om gezond te consumeren dit op een manier waarop het bijdraagt aan de duurzaamheidsaspecten;
8. Afval van alle voorafgaande stappen uit de voedselketen: Voor 2016 zal Londen veel meer verantwoording nemen voor het voedselgerelateerde afval door middel van afvalreductie, recycling en composteren.

De tweede dimensie is de vijf beleidsthema's die gekoppeld zijn aan de acht stappen uit de voedselketen:

1. Gezondheid: verbeteren van de gezondheid van de Londenaren en het verminderen van gezondheidsproblemen die veroorzaakt worden door het huidige voedselpatroon;
 2. Milieu: verminderen van de negatieve milieueffecten die veroorzaakt worden door het Londense voedselsysteem;
 3. Economie: aanmoedigen van een levendige voedsleconomie;
 4. Sociaal cultureel: vieren en promoten van Londense voedselcultuur;
 5. Voedselveiligheid: ontwikkelen van een Londense voedselveiligheidssysteem.
- (London Development Agency, 2006)

Kader 3: De zes aandachtgebieden / beleidsthema's van de Londense voedselstrategie

- Verzekeren van commerciële levendigheid: business support inclusief trainingen om agrariërs, voedselverwerkers, verkopers, distributeurs en andere groepen die betrokken zijn bij voedsel te ondersteunen. Promoten van toerisme en de voedselcultuur van Londen.
- Vergroten van de betrokkenheid van de consument: door middel van voorlichting, onderwijs en andere support. Speciaal gericht op gezondheid en afvalreductie. Alle Londenaren moeten in staat zijn om voedselgerelateerde onderwerpen te begrijpen en naar behoren te handelen.
- Versterken van duurzaamheid als beslissingscriterium: een aantal acties ter ondersteuning en het aanmoedigen van de publieke en particuliere sector om duurzaamheid een rol te laten spelen in voedselgerelateerde beslissingen.
- Ontwikkelen van regionale lijnen: het ontwikkelen van “voedselmakelaars” en het aanmoedigen van systemen die het mogelijk maken dat regionale producenten de mogelijkheden zien en zich toegang verschaffen tot de lokale markt.
- Opzetten van gezonde scholen: een groot aantal acties welke op de korte en lange termijn de schoolmaaltijden en de kennis van de voedselbereider verbeteren en voedselafval bewustzijn van studenten.
- Verminderen van afval: verminderen van de hoeveelheid geproduceerd afval door consumenten en organisaties, verminderen van voedselafval en verpakkingsmateriaal en het uitbreiden van de compostering.
- (London Development Agency, 2006)

Kader 4: Doelen van Lekker Utrechts

- Behoud van landbouw in de regio;
- Verkleinen van de afstand (fysiek en sociaal) tussen producenten en consumenten in de regio Utrecht;
- Versterken en scheppen van een thuismarkt/ regionale afzetkanalen voor Utrechtse producenten;
- Stimuleren van importvervanging en productinnovatie;
- Bevorderen van de regionale handel;
- Stimuleren van duurzame productie;
- Aanspreken van alle cultuurlagen van de bevolking.
- In Utrecht is het convenant voor een voedselstrategie in ontwikkeling. Voor meer informatie zie <http://www.lekkerutregs.nl>.

Kader 5: Doelen en acties van Agenda Proeftuin Amsterdam

In de Agenda Proeftuin Amsterdam zijn vier hoofddoelen opgenomen:

1. Gezond en lekker eten: het stimuleren van gezondere eet en leefgewoontes.
2. Dichtbij en natuurlijk: het stimuleren van streek- en seizoensgebonden producten.
3. Milieu en diervriendelijk: het bevorderen van duurzame, diervriendelijke productie, vervoer, consumptie en leefgewoontes.
4. Marketing, kennis, werk en opleiding: het bevorderen van de regionale arbeidsmarkt op het gebied van voedsel en bewegen.

De Amsterdamse voedselstrategie is gebaseerd op de Londense voedselstrategie. Ook hier wordt uitgegaan van de acht stappen in de voedselketen en de daaraan gekoppelde vijf beleidsthema's. Amsterdam heeft echter een zesde thema. Dit thema is Stad-Land en is specifiek gericht op de Amsterdamse situatie.

Voorbeelden van acties die binnen Proeftuin Amsterdam ontwikkeld worden zijn:

- De gezonde schoolkantine;
- Gezond kopen, gezond koken;
- Kooklessen VMBO;
- koken met schoolwerktuinproducten;
- Streekproducten op Holland festival;
- Stadslandbouw in Westrand;
- Schoolbezoeken aan boerderijen;
- Streekmarkten in stadsdelen;
- Kalender met seizoensproducten;
- Biologische catering binnen concern Amsterdam en toeristische sector;
- Nieuwe onderwijsrichting HBO Food.

Voor meer informatie over Proeftuin Amsterdam en de verschillende projecten wordt verwezen naar www.proeftuinamsterdam.nl.

3.3.3 Streekproducten en (regionale) ketenontwikkeling

Voor streekproducten bestaat geen eenduidige definitie (Brabants Bureau voor toerisme, 2004; Oostlinde, 2005). Oostlinde (2005) geeft een overzicht van de verschillende interpretaties van streekproducten met tussen haakjes een aantal voorbeelden:

- Industriële streekproducten (Limburgse stroop en Flevosap);
- Traditionele streekspecialiteiten (worsten en streekgerechten);
- "Streeklijn"producten met herkomstgarantie (Groene Hoed en Waddenproducten);
- Boerderijproduct (Van Eigen Erf en Landwinkel).

Stichting Streekeigen Producten Nederland heeft een aantal punten opgesteld waaraan een product moet voldoen voordat het certificaat Erkend streekproduct verkregen kan worden. Dit zijn de producten die onder de "streeklijn"producten vallen. Dit certificaat is een onafhankelijk keurmerk voor streekproducten. De opgestelde eisen zijn:

- Er is een duidelijke omschrijving van het productgebied: de streek.
- De grondstoffen zijn afkomstig uit de streek.
- De verwerking vindt plaats in de streek.
- Producten en grondstoffen zijn op duurzame wijze geproduceerd.

Voor een uitgebreide beschrijving van deze eisen wordt verwezen naar www.erkendstreekproduct.nl.

Op Europese schaal kan sinds 1992 de benaming van een streekproduct juridisch beschermd worden: Bescherming van Oorsprongsbenaming (BOB) en Bescherming Geografische Aanduiding (BGA). Nederlandse producten die één van deze twee beschermingen hebben zijn: Kanterkaas, Boerenleidskaas met sleutels, Noord-Hollandse Edammer, Noord-Hollandse Gouda en Opperdoezer Ronde (Bijman, 2003).

Streekproducten worden steeds populairder. Er is echter wel een aantal belemmeringen zoals naamsbekendheid van producten, beperkt assortiment en geringe productieomvang (De Vlieger e.a., 1999; Bijman, 2003). Hierdoor is het vrij lastig om een streekproduct goed in de markt te zetten. Er bestaan enkele initiatieven om gezamenlijk streekproducten te verkopen. Landwinkel Coöperatie is er hier één van. Dit is een landelijk samenwerkingsverband van ongeveer 40 agra-

riërs met een professionele boerderijwinkel. Samen zorgen ze voor een gevarieerd product-aanbod en de distributie en promotie van de producten. Landwinkels zitten verspreid over heel Nederland. Een ander voorbeeld is Marqt. Dit is een winkel in Amsterdam waar lokaal geproduceerde voedingsmiddelen verkocht worden. Het gaat hier om producten met een duidelijke herkomstaanduiding voor de consument.

Regionale voedselketens kunnen bijdragen aan een duurzamer voedselsysteem (Roep e.a., 2006). In het SUSCHAIN project zijn gedurende drie jaar een veertiental keteninitiatieven uit verschillende Europese landen onder de loep genomen. In het boek *Nourishing Networks* (Roep e.a., 2006) worden deze uiteengezet. Uit de praktijk is gebleken dat de nadruk bij ketenontwikkeling ligt op organisatie of op vermarkting of op verankering. Bij organisatie is er sprake van keteninnovatie en/of het streven naar een duurzamere organisatie van de keten. Hierbij wordt de rol van agrariërs versterkt. Bij vermarkting is er sprake van ketendifferentiatie. Het versterken van het onderscheidend vermogen van het product. En bij verankering speelt regionaliteit een belangrijke rol (Roep e.a., 2006).

3.3.4 Publieke sector catering

Tegenwoordig wordt steeds meer voedsel buitenshuis genuttigd. In Nederland wordt gemiddeld 15 van de 21 maaltijden thuis geconsumeerd. Jongeren consumeren nog maar 12 van de 21 maaltijden thuis. De verwachting is dat dit aantal verder af zal nemen naar 10 maaltijden van de 21 (Wiskerke, in prep.). Er wordt steeds meer voedsel geconsumeerd in de vorm van gemaksvoeding (verpakte broodjes en salades) dat bijvoorbeeld verkrijgbaar is bij benzinestations en op treinstations. Maar ook wordt er steeds meer uit eten gegaan en worden er steeds meer maaltijden genuttigd in (semi-) publieke instellingen als scholen, zorginstellingen en overheidsgebouwen (Wiskerke, 2008). Er is een groeiend besef dat het inkoopbeleid van voedsel voor de publieke catering veel duurzamer kan. Duurzame publieke sector catering vormt dan ook vaak een onderdeel van stedelijke voedselstrategieën. In Nederland staat de duurzame publieke sector catering nog in de kinderschoenen. Het Ministerie van VROM wil dat er in 2010 voor 100% duurzaam ingekocht wordt door overheidsinstellingen. Door gemeentes wordt voor 2015 75% en voor 2010 100% nagestreefd (Ministerie van VROM, 2008). Dit geldt ook voor de catering.

In andere landen zoals Italië en Engeland is duurzame publieke sector catering al veel meer in ontwikkeling. In Rome bijvoorbeeld worden in het kader van het schoolvoedselprogramma 150.000 maaltijden per dag bereid welke voor 70% bestaan uit biologische producten en voor ongeveer 80% uit lokale producten (Morgan en Sonnino, 2006; Wiskerke, 2008a).

3.5 Ontwikkelingen in de biologische landbouwsector

Wereldwijd is de productie van biologisch voedsel de sterkst groeiende sector in de voedingsmiddelenbranche, waarbij de grootste groei plaats vindt in Noord-Amerika en Europa (Ministerie van LNV, 2007b). In Nederland bedroeg in 2007 het marktaandeel van alle biologische producten 2% en het aandeel biologische landbouwgrond 2,5% (Biologica, 2007). In 2007 groeide de vraag naar biologische producten binnen alle distributiekanaalen. Het grootste deel van de consumentenbestedingen werd in 2007 behaald in de supermarktketens (Biologica, 2007). Daarentegen is het areaal biologische landbouwgrond in 2007 ten opzichte van 2006 gedaald met 2,9% en is het aantal gecertificeerde biologische bedrijven gestegen met 1,2% (Biologica, 2007). De lichte stijging in het aantal biologische bedrijven betekende een omslag in de dalende trend van de afgelopen jaren. De daling van het aantal biologische bedrijven werd veroorzaakt door de combinatie van een overschot aan biologische producten, met dus weinig ruimte voor omschakelaars, en door vergrijzing binnen de sector (bedrijfsbeëindiging). Echter het tij lijkt gekeerd te zijn want er is weer sprake van een stijging van het aantal biologische bedrijven en tevens breidt een aantal bestaande biologische bedrijven uit (Ministerie van LNV, 2007).

Biologische consumptie

De consumptie van biologische producten is de afgelopen jaren maar licht gestegen. Procentueel is een grote groei te zien in de bestedingen van consumenten aan biologische producten. Echter, het marktaandeel voor biologische producten blijft steken op slechts enkele procenten. In Tabel 3.5 is over de jaren 2002-2007 de biologische omzet per verkoopkanaal weergegeven met daarbij het totale marktaandeel.

Tabel 3.5 Omzet biologische producten per afzetkanaal (€ * miljoen)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Groei 2006- 2007
Supermarkten	180,0	178,5	184,4	182,8	200,2	230,6	15,2 %
Speciaalzaken¹	145,0	160,0	171,0	179,9	197,2	215,9	9,5 %
Overige kanalen²	50,0	52,5	53,7	57,9	60,5	72,4	19,7 %
Totaal	375,0	391,0	409,1	420,6	457,9	518,9	13,3 %
Marktaandeel	1,6%	1,6%	1,7%	1,8%	1,9%	2,0%	5,3 %

¹ Speciaalzaken: natuurvoedingswinkels, reformwinkels en biologische slagerijen

² Overige kanalen: boerderijverkoop, boerenmarkten, webwinkels, abonnementen en bezorgsystemen
Gebaseerd op de Biologica Bio-monitor (2006, 2007)

In de supermarkten zijn steeds meer biologische producten te vinden. Vooral de discountformules hebben door een assortimentsuitbreiding een sterke omzetsijging van biologische producten laten zien. De grote procentuele stijging in de overige verkoopkanalen wordt veroorzaakt door een stijging van bijna 34% aan omzet van biologische producten in de contractcatering en een stijging van bijna 44% via webwinkels en abonnementen. Dit terwijl op boerenmarkten en in boerderijwinkels de omzetsijging beperkt bleef tot een kleine 4%.

De biologische consument

Inmiddels is veel onderzoek gedaan naar kenmerken van de biologische consument. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen zware en lichte gebruikers. Zware gebruikers besteden meer dan 40 euro per maand en lichte gebruikers tussen de 10 en 40 euro per maand aan biologische voeding. In Tabel 3.6 zijn de kenmerken van de zware en lichte gebruikers weergegeven.

Tabel 3.6 Gebruikers van biologische producten

Zware gebruikers	Lichte gebruikers
Jonge gezinnen (oudste kind jonger dan 5) Huishoudens zonder kinderen met huisvrouw ouder dan 30	Huishoudens met kinderen tussen de 6-17
Huishoudens bestaande uit 2 personen	Huishoudens bestaande uit 3-4 personen
Huisvrouwen van 40-49 jaar Huisvrouwen 65+	Huisvrouwen tot 30 jaar
Regio 3 grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag Rest West-Nederland Noord-Nederland	Regio Oost-Nederland Zuid-Nederland
Netto gezinsinkomen per maand Hoger dan €1700 Lager dan €900	Inkomen De overige (lagere) inkomensklasse

Bron: Van den Ham (2008, p. 121)

Biologische consumenten onderscheiden zich door bepaalde maatschappelijke waarden: zijn gericht op gezond leven, waarderen gezond en natuurlijk voedsel en willen daar ook voor betalen. Hiernaast hebben ze vaak een leefstijl met interesse in natuur, samenleving en het milieu, stemmen links, zijn lid van natuurorganisaties en lezen zowel een landelijk als regionaal dagblad (Hendriks e.a., 2004).

Aankoopmotieven biologische voeding

De reden waarom consumenten biologische producten aanschaffen verschilt tussen de zware en lichte gebruikers. Bij de zware gebruikers speelt gezondheid, milieu en diergezondheid en smaak

een belangrijke rol. Dit geldt ook voor de lichte gebruikers, maar deze groep is in mindere mate bereid hier ook voor te betalen (Van den Ham, 2008). Hierbij merkt Van den Ham (2008, p. 124) op: "Aangezien beide groepen het milieu en dierenwelzijnsaspect van biologische producten waarderen, resulteert hun verschillende aankoopgedrag dus uit een verschil in perceptie van gezondheid en lekkere smaak". En zolang er voor de consument niet genoeg gepercipieerde waarde is, zal de consument biologische producten te duur blijven vinden.

Waarom geen biologische producten?

Door het Instituut voor Strategisch Consumentenonderzoek (in RLG, 2002, p. 40) is onderzocht welke motieven een belangrijke rol spelen om geen biologische producten te kopen terwijl er wel degelijk een wens naar is. Gebleken is:

- Biologisch is te duur (39%)
- Niet aan gedacht om biologisch te kopen (25%)
- Producten zijn niet in de buurt verkrijgbaar (16%)
- Gewoontegetrouw worden gangbare producten gekocht (14%)
- In de 'eigen' winkel zijn geen biologische producten aanwezig (12%)
- Biologische producten zien er minder goed uit (5%)
- Moet te veel moeite doen om biologische producten te kopen (4%)
- Weet niet welke producten biologisch zijn (3%)

De Laat (2008) heeft aangetoond dat ongeveer de helft van de Nederlandse consument geen positieve meerwaarde aan een biologisch product toekent bij hetzelfde prijsniveau. Verder dat 60% van de kopers van het biologische product bij hetzelfde prijsniveau alweer afhaakt bij een prijsstijging van 10%. Hiernaast heeft ze aangetoond dat vrouwen en ouderen iets vaker voor de biologische variant kiezen als het prijsverschil kleiner is dan bij de huidige marktprijzen. Dit is tegenstrijdig met onderzoek van Baltussen e.a. uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van LNV in 2006 (In Biologica Bio-monitor, 2006). Hieruit is gebleken dat:

- Consumenten zeggen dat ze 20 tot 25% meer willen betalen voor biologische producten.
- De beeldvorming van consumenten over biologische producten wijkt af van de aankoopredenen die ze hebben om een specifiek product te kopen. Biologische producten worden in verband gebracht met maatschappelijke kenmerken als milieu en diervriendelijk maar de producten worden (ook gangbaar) gekocht op basis van gebruikskennmerken zoals lekker en gezond (zie Tabel 3.7).
- Consumenten kopen meer biologische producten als het prijsverschil afneemt.

Tabel 3.7 Beeld en aankoopredenen van biologische producten door consumenten

	Beeld van biologische producten	Aankoopredenen
1	Goed voor milieu	Lekker
2	Goed voor dierenwelzijn	Gezond
3	Gezond	Hoge kwaliteit
4	Lekker	Koopt het meestal
5	Hoge kwaliteit	Goed voor het milieu

Baltussen e.a. (In: Biologica 2006)

Biologische land- en tuinbouw

Het afgelopen jaar is het aantal hectares biologisch gecertificeerde landbouwgrond in Nederland afgenomen. De grootste afname vond plaats in Overijssel, terwijl in Drenthe de grootste toename optrad. De provincie Flevoland bezit de meeste gecertificeerde biologische landbouwgrond. In Tabel 3.8 is een overzicht weergegeven van het aantal hectares gecertificeerde landbouwgrond per provincie over de jaren 2006-2007.

Tabel 3.8 Areaal biologisch gecertificeerde landbouwgrond

Provincie	2006 (ha)	2007 (ha)	Mutatie (%)	Aandeel in 2007(%)
Flevoland	7.36	7.303	0,9	8,0
Gelderland	6.417	6.896	7,5	2,7
Friesland	5.478	5.561	1,5	2,4
Noord-Brabant	5.309	5.266	-0,8	2,1
Drenthe	3.430	4.506	31,4	3,0
Noord-Holland	4.566	4.464	-2,2	3,4
Groningen	4.183	3.897	-6,8	2,4
Overijssel	5.485	3.354	-38,9	1,6
Zuid-Holland	2.408	2.160	-10,3	1,5
Utrecht	2.007	1.559	-22,3	2,2
Zeeland	1.065	1.039	-2,4	0,9
Limburg	842	1.008	19,8	1,1
Nederland	48.425	47.019	-2,9	2,5

(Biologica, Bio-monitor, 2007)

Het aantal biologische land- en tuinbouwbedrijven is het afgelopen jaar gestegen tot 1465 (96 bedrijven vertrokken bij Skal en 113 bedrijven sloten zich aan). Het aantal gecertificeerde biologische verwerkers, importeurs, handelaren en opslagbedrijven is in 2007 met een toename van 61 gestegen tot 1037 (Biologica Bio-monitor, 2007).

3.6 Trends in consumptiestijlen van burgers

Door verschillende instituten zoals de Wereldbank en het Nederlands Plan Bureau zijn studies gedaan naar de trends in de toekomst. De meeste studies gaan uit van verdere globalisering. In de Westerse wereld zal het inkomen per hoofd van de bevolking verder stijgen (Enzing e.a., 2005). Door onder andere veranderingen in de demografische kenmerken van de Nederlandse bevolking en door de toenemende individualisering verandert het consumptiepatroon van de Nederlandse bevolking. Een aantal veranderingen staat hieronder beschreven.

- *Verandering in de huishoudsamenstelling.* Het aantal huishoudens zal verder toenemen (RLG, 2002). De afgelopen decennia is het aantal personen per huishouden sterk gedaald. Het wordt verwacht dat deze trend zich in de toekomst verder doorzet. Dit heeft als gevolg dat een toenemende vraag naar woningen zal blijven bestaan en hiermee de concurrentie voor grond (Haan, 2001).
- *Vergrijzing van de samenleving.* Nederlanders worden steeds ouder en de naoorlogse golf van de babyboomers begint op leeftijd te komen. De ouderen van de toekomst zullen een ander consumptiepatroon gaan vertonen dan de vroegere en huidige ouderen. Over het algemeen zijn ze hoger opgeleid, hebben een ruimer budget dan de huidige ouderen en er zal een grote hang zijn naar een vitale levensstijl (Haan, 2001). De grote groep ouderen zal volop actief blijven en hun huidige consumptiepatroon vasthouden. De vergrijzing van de bevolking zal tot een hogere consumptie van vrijetijdsactiviteiten en recreatie leiden (Enzing e.a., 2005).
- *Democratisering van de consumptie.* Een verdere reële welvaartstijging heeft minder beperkingen op het consumeren tot gevolg (Haan 2001). Dit geldt ook voor gezond en gevarieerd voedsel (Vogelzang e.a., 2007).
- *“Experience consumption”.* Een toename van de vraag naar ervaringen. Ervaringen worden in toenemende mate gekoppeld aan de persoonlijke interesse en identiteit (Haan, 2001, Vogelzang e.a., 2007).
- *“Convenience consumption”.* De toenemende welvaart en het hebben van minder tijd, de toenemende “consumptiedruk” vraagt immers koopkracht. Door de verminderde hoeveelheid vrije tijd zal vraag naar gemaksgoederen verder toenemen. Hieronder vallen ook gemaksvuedsel en uitgebalanceerde vrijetijdsbestedingen (Haan, 2001, Vogelzang e.a., 2007).

Spruijt e.a. (2004) beschrijven op basis van Van de Broek e.a. (1999), NRIT (2000), Mommaas e.a. (2000) en Veer (2002) de volgende trends in de vorm van vrijetijdsbesteding:

- Het belang van natuurgerichte recreatie neemt toe;
- Een groeiende belangstelling voor cultuurhistorie en streekgevoel;
- Toename van het platteland als recreatiegebied;
- Groei van de bestedingen aan vrijetijdsactiviteiten;
- Zapgedrag: toename in het aantal activiteiten dat beoefend wordt;
- Decentralisering en privatisering in beleid en toename van concurrentie;
- De mobiliteit van consumenten neemt toe;
- Consument wordt kritischer.

Vrijwilligers wieden onkruid.

Diner op de boerderij om consumenten kennis te laten maken met biologische producten.

Schoolkinderen leren melken onder de kunstkoe.

4. Analyse van het aanbod van het CBL en het gebied Lelystad-Noord in relatie tot trends en ontwikkelingen

In hoofdstuk drie is beschreven welke ontwikkelingen er zijn op het gebied van plattelandsontwikkeling en met betrekking tot de relatie stad-platteland. In dit hoofdstuk wordt samenvattend beschreven wat het CBL en het gebied Lelystad-Noord op dit moment bieden.

4.1 Multifunctionele landbouw

4.1.1 CBL

Het CBL richt zich met haar activiteiten in eerste instantie op de biologische landbouw. Echter multifunctionele landbouw speelt bij (kleine) biologische bedrijven een belangrijke rol. Met haar activiteiten van de afgelopen jaren (zie bijlage I) heeft het CBL bewezen een bron van kennis en een stimulator te zijn voor de multifunctionele biologische landbouw. Een belangrijk voorbeeld hiervan is het Biologisch Informatie Centrum (BIC). Binnen BIC speelt multifunctionele landbouw een cruciale rol en het geven van voorlichting en informatie aan consumenten is het kenmerk van het BIC-concept. Maar ook projecten op het gebied van directe verkoop en blauw-groene diensten zijn belangrijke voorbeelden. Hiernaast is het CBL initiatiefnemer en stimulator van het project “Lelystad-Noord, Biologisch beter op de kaart” waar de multifunctionele aspecten van het gebied uitgebreid en uitgediept worden.

4.1.2 Lelystad-Noord

Lelystad-Noord heeft zich ontwikkeld naar een multifunctioneel landbouwgebied, waar veel activiteiten door (agrarische) ondernemers worden ontplooid (zie Tabel 2.1). Zo vindt boerderijverkoop op een aantal bedrijven plaats, inclusief de mogelijkheid tot zelfpluk. Tevens is er een wijngaard waar het ook mogelijk is om een rondleiding te krijgen en om aan proeverijen mee te doen. In dit gebied is geen perfolabedrijf (zie §3.2.1, verkoop op bedrijfsniveau) aanwezig. In Lelystad-Noord zijn twee zorgboerderijen gevestigd. Landelijk gezien heeft de Provincie Flevoland weinig zorgboerderijen. Er zijn er slechts 16, waarvan zes in de regio Lelystad. Aan kinderopvang in het agrarisch gebied wordt in de regio Lelystad-Noord helemaal niets gedaan. In het gebied zijn op meerdere bedrijven schoolkinderen welkom. Echter, er is maar één bedrijf dat zich specifiek richt op basisschoolkinderen. In het aanbodpakket voor basisscholen van IVN-Flevoland (Vereniging voor Milieu- en Natuureducatie) is een excursiemogelijkheid naar deze biologische boer opgenomen. Hierbij heeft het CBL een bemiddelde rol.

In de regio Lelystad worden op één ander bedrijf schoolklassen ontvangen. Dit bedrijf is tevens het enige agrarische bedrijf waar op “grote” schaal recreatieve dagactiviteiten aangeboden worden. In Lelystad-Noord worden recreatieve dagactiviteiten aangeboden op (niet-) agrarische bedrijven en op kleine schaal: paardenhouderij, theeschenkerij met beeldentuin en een kunstuin. In Lelystad-Noord is slechts één mogelijkheid tot verblijven in het gebied, een Bed & Breakfast met minicamping op een niet-agrarisch bedrijf.

In het gebied zijn fietsroutes, wandelpaden en mogelijkheden tot ruitersport. Ook is er een fietsroute die langs een aantal verschillende bedrijven loopt en voor consumenten / toeristen is het mogelijk om een arrangement samen te (laten) stellen waarbij verschillende (agrarische) bedrijven bezocht worden.

4.2 Relatie stad-platteland

4.2.1 CBL

Binnen het project “Lelystad-Noord, Biologisch beter op de kaart” waar het CBL een belangrijke coördinerende rol in vervult, wordt gewerkt om de relatie tussen Lelystad en het gebied Lelystad-Noord te versterken. Hier speelt naast de multifunctionaliteit van het gebied ook de lokale voedselproductie een belangrijke rol.

Ook wordt door middel van het project “van Flevolandse bodem” de relatie tussen stad en platteland versterkt. Dit project heeft als doel:

- vergroten van de bewustwording en verbondenheid van de Flevolander met de streek;
- het versterken van regionale afzetketens tussen (biologische) lokale producenten en de horeca;
- het stimuleren van streekbeleving en recreatie in relatie tot regionale producten in Flevoland.

4.2.2 Lelystad (Noord)

Er wordt weinig ondernomen om de relatie tussen Lelystad en de voedselproductie in het omliggende platteland te versterken. De Gemeente Lelystad zet in op recreatie en natuur en legt geen link met de voedselproductie in het ommeland. Wat betreft recreatie wordt er dan ook gewerkt om bestaande fiets- en wandelroutes te verbeteren en uit te breiden. De Gemeente Lelystad geeft wel aan dat de stadsranden een geleidelijke overgang vormen van de stad naar het open landschap en dat voor het benutten van de gebruiksmogelijkheden een duidelijke afstemming gemaakt moet worden tussen gebruiks- en natuurwaarden. De gemeente erkent de waardevolle mogelijkheden van educatieve informatiecentra, maar de functie van voedselproductie op het platteland wordt hierbij echter niet genoemd.

Door de ondernemers in het gebied wordt wel actie ondernomen om de relatie tussen het gebied en de stad te versterken. De focus ligt ook op recreatie, maar hier wordt de voedselproductie in het gebied wél duidelijk bij betrokken. Dit gebeurt bijvoorbeeld door het project “Lelystad-Noord, Biologisch beter op de kaart”.

Lelystad heeft geen stadsboerderij, maar er zijn wel boerderijen waar de consumenten welkom zijn.

4.3 Biologische landbouw

4.3.1 CBL

Op landelijk niveau is het CBL een sterke ondersteuner van de biologische landbouw. In de loop der tijd heeft het CBL zich ontwikkeld van een begeleider van omschakelende agrariërs tot een brede bevorderaar van de biologische landbouw en de consumptie van biologische producten. Kenmerkend voor het CBL is de hechte band met de praktijk. Dit blijkt onder andere uit de verbonden- en betrokkenheid met het gebied Lelystad-Noord en BIC. Maar dit blijkt ook het feit dat het CBL het secretariaat voert van BDEKO, een vereniging van 85 biologische boeren uit Flevoland. De doelstellingen van deze vereniging zijn: kennis vergroten; kennis uitwisselen en informatie inwinnen. Dit gebeurt door middel van excursies en door het uitnodigen van gastsprekers. Het CBL heeft tevens een faciliterende functie voor de bijeenkomsten van BDEKO. Hiernaast is het CBL één van de organisatoren van de Biologische velddag die bij Wageningen UR - PPO in Lelystad gehouden wordt.

4.3.2 Lelystad-Noord

Lelystad-Noord is bekend als biologisch landbouwgebied. In het gebied zijn zes grootschalige biologische bedrijven met een gemiddelde grootte van 30 ha. De toekomst van grootschalige biologische landbouw in het gebied is in het geding: er zijn weinig uitbreidingsmogelijkheden, mede door hoge grondprijzen en slechte verkaveling, en de toekomst voor het gebied is nog steeds onzeker (medio 2008).

In het gebied zijn is een twintigtal kleine biologische ondernemers actief. Deze ondernemers richten zich op multifunctionele landbouwactiviteiten. Deze groep ondernemers werkt in toenemende mate samen in het project “Lelystad-Noord, Biologisch beter op de kaart” om hun positie en die van het gebied als multifunctioneel plattelandsgebied te versterken. Zij hebben daarvoor de Stichting Lelystad-Noord opgericht.

5. Aanbod aan ondersteuning

Om te kunnen bepalen waar kansen en daarmee nieuwe mogelijkheden voor het CBL liggen is ook gekeken welke organisaties, diensten, netwerken en kenniscentra in Nederland aanwezig zijn op het gebied van kennis (-bundeling), kennisoverdracht m.b.t. (multifunctionele) landbouw en plattelandsontwikkeling, de relatie stad-platteland en biologische landbouw. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven.

5.1 Multifunctionele landbouw en plattelandsontwikkeling

Op het gebied van de stimulering en ontwikkeling van een multifunctioneel platteland bestaan veel organisaties en worden veel initiatieven genomen. In december 2007 is de Taskforce Multifunctionele Landbouw ingesteld door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in samenwerking met de sector en maatschappelijke organisaties. Door het ministerie van LNV is een stuurgroep aangesteld en een voorzitter benoemd. De Taskforce verbindt publieke en private partijen en heeft de volgende doelstellingen:

- Marktontwikkeling;
- Ruimte bieden aan ondernemers die bijdragen aan een veelzijdig platteland;
- Versterken van ondernemerschap;
- Meer en beter toegankelijke kennis;

Om deze doelstellingen te bereiken worden ontwikkelingspilots opgezet. “Deze zijn gericht op de ontwikkeling van robuuste ketens en netwerkstructuren in één of meerdere sectoren of regio's van de multifunctionele landbouw, innovaties op het vlak van wet- en regelgeving en op de ontwikkeling van ondernemerschap” (Taskforce Multifunctionele Landbouw, 2008). Hiernaast worden kennisprojecten opgezet. Deze worden uitgevoerd in samenwerking met onderzoek, onderwijs en/ of advies. Voor meer informatie over de Taskforce Multifunctionele landbouw wordt verwezen naar de website van de Taskforce (www.multifunctionelelandbouw.nl). Naast de Taskforce zijn er veel initiatieven ter bevordering van stimulering en kennisuitwisseling. Een voorbeeld hiervan is Netwerk Platteland. Dit is een nationaal netwerk dat zich inzet voor een sterk en vitaal platteland. Het is een netwerk voor en van mensen en organisaties. Activiteiten die door het netwerk ondernomen worden zijn:

- Inventarisatie van voorbeeldprojecten;
- Bij elkaar brengen van partijen en bevorderen van kennisuitwisseling tussen kennisinstellingen en praktijk;
- Op gang brengen van praktijkkringen;
- Publicaties over thema's rondom plattelandsontwikkeling;
- On-line informatiecentrum;
- Ondersteuning van actieve groepen bij plattelandsontwikkeling;
- Samenwerking met andere kennisnetwerken, signaleren van kennisvragen en beleidssignalering (Netwerk Platteland, 2008).

Voor meer informatie wordt verwezen naar de website van dit netwerk (www.netwerkplatteland.nl).

Een ander netwerk is het Innovatienetwerk Waardewerken. Dit is een netwerk van 20 pioniers op het gebied van multifunctionele landbouw. Dit netwerk werkt samen met Wageningen Universiteit & Researchcentrum (Praktijkonderzoek Plant & Omgeving en de Animal Sciences Group) aan het versterken van een multifunctionele landbouw in opdracht van het Ministerie van LNV. Voor meer informatie wordt verwezen naar www.waardewerken.nl.

Een aantal andere voorbeelden zijn:

- Veelzijdig platteland (www.veelzijdigplatteland.nl);
- Plattelandimpuls (www.plattelandimpuls.nl);
- Stichting Vrienden van het Platteland (www.vriendenvanhetplatteland.nl);
- Coöperatie Stadteland (www.stadteland.nl).

Binnen Wageningen Universiteit en Researchcentrum wordt er door verschillende onderzoekscentra (onder andere Alterra, PRI, LEI en PPO) en leerstoelgroepen (onder andere Rurale Sociologie, Dierlijke Productiesystemen, Biologische Landbouwsystemen) onderzoek gedaan naar multifunctionele landbouw. Dit vindt plaats door middel van onderzoeksprojecten op het gebied van

multifunctionele landbouw in zijn algemeenheid en specifiek op verbrede landbouwactiviteiten die agrariërs uitoefenen op hun bedrijf, zoals zorglandbouw.

Verschillende verbrede landbouwactiviteiten

Naast initiatieven ter bevordering en ondersteuning van een multifunctioneel platteland zijn op het gebied van de verschillende verbrede landbouwactiviteiten veel organisaties actief. AgriHolland B.V. te Wageningen heeft een website waarnaast informatie over de agrarische sector tevens verschillende dossiers, waaronder verbrede landbouw, te vinden zijn. Hier is veel algemene informatie over de verbrede landbouw te vinden en verwijzingen naar gespecialiseerde websites. Op de website www.platteland.startpagina.nl zijn veel links te vinden op het gebied van verbrede landbouw.

In onderstaande paragrafen wordt van de afzonderlijke verbrede landbouwactiviteiten een overzicht gegeven van organisaties die daarop actief zijn. Omdat dit is gedaan aan de hand van een quick scan kunnen de overzichten niet als compleet beschouwd worden.

Zorglandbouw

Op het gebied van zorglandbouw zijn veel organisaties actief. Ook wordt op het gebied van zorglandbouw veel onderzoek gedaan. Zo heeft Wageningen Universiteit en Researchcentrum een online Dossier Zorglandbouw met algemene informatie, verwijzingen naar publicaties en verwijzingen naar onderzoekprojecten. De website is te vinden op <http://library.wur.nl/dps/diensten/dossiers/zorglandbouw.html>.

Een ander voorbeeld is het Steunpunt Landbouw en Zorg. Dit is een organisatie die zich richt op alle landbouw-zorgcombinaties in Nederland. Het heeft als doel het stimuleren, promoten en ondersteunen van perspectiefvolle initiatieven op het gebied van landbouw en zorg. Meer informatie over dit steunpunt is te vinden op: www.landbouwzorg.nl. Praktische informatie over zorglandbouw is ook te vinden op de website: www.zorgboeren.nl. Ook is via deze website het handboek Landbouw & Zorg te bestellen.

De zorgtak kinderopvang kent haar eigen stichting: Kinderopvang op de boerderij. De stichting verzorgt trainingen voor agrariërs en geeft inhoudelijke ondersteuning. Tevens heeft de stichting sinds 2004 haar eigen formule, de Verenigde Agrarische Kinderopvang (VAK), waar agrariërs zich bij kunnen aansluiten.

Agrarische recreatie

Op het gebied van agrarische recreatie zijn inmiddels twee handboeken verschenen: de Startersgids Agrotourisme en het Handboek Verblijfsrecreatie. Deze twee handboeken zijn uitgebracht door LaMi, een samenwerking tussen de provincie Utrecht en LTO-Noord, dat zich inzet voor innovatieve agrarische ondernemers op het vlak van landbouw en milieu, energie, water, en andere thema's. In het onderdeel recreatie binnen het dossier verbrede landbouw van AgriHolland zijn veel relevante links met informatie ondergebracht. Ook houdt de stichting Educatief Platteland zich bezig met agrarisch toerisme en verzorgt cursussen.

Landbouweducatie

Op het gebied van boerderijeducatie zijn enkele initiatieven in ontwikkeling. Zo houdt de Stichting Educatief Platteland zich bezig met het aanbieden van diensten als trainingen, workshops, cursussen en symposia met betrekking tot het professionaliseren van boerderijeducatie. Meer informatie over deze stichting is te vinden op de website: www.educatiefplatteland.nl. Ook geeft het Netwerk Biologische Infocentra ondersteuning aan bedrijven op het gebied van educatie. Meer informatie over dit netwerk is te vinden op: www.biologischnetwerk.nl. In Midden-Brabant heeft een aantal agrarische ondernemers die boerderijeducatie aanbieden zich verenigd onder de noemer Klasseboeren. Tevens is er een Platform Boerderijeducatie, een samenwerkingsverband van LTO, de Stichting Educatief platteland, de Stichting Vrienden van het Platteland en de Coöperatie Stadtteland. Met "de klas de boer op" is een initiatief van het Platform. Dit is een website waarop veel praktische informatie staat, waaronder een handleiding voor boeren en een handleiding voor docenten.

Over het algemeen richten bovenstaande initiatieven zich op de extensieve vorm van boerderijeducatie.

Voor de meer intensieve vorm van boerderijeducatie zet de Stichting Boerderijschool zich in. Deze richt zich op het realiseren van "levend leren" voor basisschoolklassen in de land- en tuinbouw.

De stichting begeleidt scholen en boerderijen en houdt zich bezig met het ontwikkelen van een nieuw onderwijsconcept waarbij de boerderij de functie van leerplek heeft.

Huisverkoop en streekproducten & ketenontwikkeling

LTO-Nederland en Streekkeigen Producten Nederland hebben samen een website opgezet waarop kennis is gebundeld betreffende agrarische huisverkoop. Land & Co en het CBL hebben samen onder de vlag van Biologica een handboek uitgebracht over de directe verkoop van boerderijproducten. De consument kan op de website van de Vrienden van het Platteland gemakkelijk vinden waar bij hem of haar in de buurt een boerderijwinkel zit. Tevens staat hierop ook een overzicht van de boerenmarkten in Nederland. Op de website van Biologica is in de Biogids een overzicht te vinden van alle boerderijverkooppunten voor biologische producten (www.biologica.nl).

5.2 Relatie stad - platteland

In hoofdstuk drie is een drietal ontwikkelingen beschreven met betrekking tot de relatie stad - platteland: stadslandbouw en stedelijke voedselstrategieën.

Streekproducten en ketenontwikkeling

In Nederland is een stichting die zich bezig houdt met streekproducten van eigen bodem: Biologisch Goed Van Eigen Erf. Dit is een netwerk van biologische boeren die zich regionaal georganiseerd hebben. De overkoepelende stichting Van Eigen Erf biedt veel informatie aan via de website voor groepen ondernemers die gezamenlijk zo'n netwerk willen opzetten.

Stadslandbouw

Stadslandbouw is één van de onderzoeksthema's binnen het project "De smaak van morgen" van het PPO (Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Lelystad). In dit project wordt in opdracht van het Ministerie van LNV onderzoek gedaan naar nieuwe vormen van landbouw. Het onderzoek van het PPO naar stadslandbouw binnen dit project richt zich voornamelijk op Almere. Almere is hierbij de 'proeftuin voor stadslandbouw'. Binnen dit onderzoek wordt veel aandacht besteed aan de wensen van Almerenaren ten aanzien van stadslandbouw. Hiernaast wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn om in Almere stadsboerderij(en) te integreren in een nog te bouwen woonwijk. Het PPO heeft binnen het project Waardewerken de Stadslandbouw gids uitgebracht. Hierin worden ervaringen, tips, leermomenten van betrokkenen bij initiatieven betreffende stadslandbouw beschreven. Deze gids is te downloaden van de website www.waardewerken.nl.

Stedelijke voedselstrategieën

Zoals in hoofdstuk drie beschreven is, zijn stedelijke voedselstrategieën in Nederland een nieuw fenomeen. Kennisbundeling en netwerkvorming zijn echter op dit moment (juni 2008) nog niet aanwezig. Hier bestaat wel behoefte aan, aangezien men in een aantal grote steden begonnen is met het opzetten van stedelijke voedselstrategieën (H. Wiskerke, mond. med. 2008b).

5.3 Biologische landbouw

De biologische landbouw heeft inmiddels een meer volwaardige plek gekregen in Nederland, met name op institutioneel gebied. Wageningen Universiteit en Researchcentrum heeft daarom met ingang van 1 januari 2007 het Innovatiecentrum Biologische Landbouw (IBL) opgeheven. De aandacht voor en het onderzoek naar biologische landbouw en voeding heeft inmiddels een blijvende plek in het onderwijs en onderzoek aan Wageningen UR. Daarmee zijn de doelen van het centrum, dat in 2000 operationeel werd, gehaald en is haar voortbestaan overbodig geworden. Bij de oprichting in 2000 kreeg het IBL opdracht om in te spelen op de maatschappelijke behoefte aan kennis over biologische landbouw en voeding en die kennis te ontwikkelen en, samen met reeds bestaande kennis, te ontsluiten. Het doel om de samenwerking op het gebied van onderzoek te bevorderen is gerealiseerd. Binnen Wageningen UR is het onderzoekscluster Biologische Landbouw verantwoordelijk voor bundeling en coördinatie van het door het ministerie van LNV gefinancierde onderzoek. Daarin werkt Wageningen UR samen met het Louis Bolk Instituut. De samenwerking met het bedrijfsleven verloopt via het kennisnetwerk Bioconnect. Verder is voor het verspreiden en ontsluiten van de kennis een goed werkende infrastructuur ontwikkeld met een website, nieuwsbrieven, onderzoekberich-

ten, een kennisbank, een projectenbank en een jaarlijkse relatiedag, waarmee Wageningen UR zowel nationaal als internationaal een zichtbare kennisbron is geworden op dit terrein. Veel van de initiatieven zijn inmiddels overgenomen door de onderzoekscluster Biologische Landbouw (zie: www.biokennis.nl).

Tevens bestaat er binnen LTO een Vakgroep Biologische Land- en Tuinbouw en is er een koepelorganisatie voor de biologische land- en tuinbouw en voeding in Nederland: Biologica. Dit is een ketenorganisatie die zich inzet voor stimulering van de consumptie en kwaliteitsontwikkeling van biologische producten.

Maar ook het CBL speelt een rol binnen de biologische landbouw en heeft door haar sterke verankering met de praktijk een unieke positie (§4.3.1). Het CBL is een sterke stimulator voor de biologische landbouw en de consumptie van biologische producten.

Appeloogst van zorgboerderij Werkzaam.

Groenteoogst van De Stek.

6. Conclusies en aanbevelingen

6.1. Beantwoording van de vier deelvragen

1^e deelvraag

Wat is de huidige situatie van het CBL en haar omgeving?

Deze vraag is beantwoord in de hoofdstukken 2 en 4.

Samenvattend:

Het CBL is een kleine onderneming met totaal 2,3 fte in dienst. Het CBL richt zich hoofdzakelijk op de landelijke stimulering van de biologische landbouw en de vraag naar biologische producten. Maar ook op het gebied van multifunctionele biologische landbouw timmert het CBL hard aan de weg. Het unieke van het CBL is dat het sterk verankerd is in de praktijk (bv: Lelystad-Noord, BIC, BDEKO).

Het biologische landbouwgebied Lelystad-Noord, in de directe omgeving van het CBL, is volop in ontwikkeling. Het gebied karakteriseert zich door biologische landbouw en multifunctionele landbouw. Op dit moment (juni 2008) wordt er gewerkt aan een nieuwe gebiedsvisie voor het gebied, deze moet uiteindelijk leiden tot een nieuw bestemmingsplan. Ondernemers uit Lelystad-Noord zijn samen bezig om het maatschappelijke karakter van het gebied beter te benadrukken en het gebied te ondersteunen in de ontwikkeling naar een vitaal en multifunctioneel plattelandsgebied. Ze doen dit middels het project: "Lelystad-Noord, Biologisch beter op de kaart". Het CBL speelt hier een zeer belangrijke rol in als aanjager, stimulator en co-financier.

Lelystad is een groene stad waarvan de identiteit bepaald wordt door een duidelijke groen- en waterstructuur, de grootschalige groenelementen en de samenhang van deze structuur in de stad en het buitengebied. Voor Lelystad wordt een groei van het aantal inwoners van ruim 72000 in 2007 naar 80000 in 2015. Voor de periode tot 2015 is in 2005 door de Gemeente Lelystad een structuurbeleid opgesteld. De belangrijkste speerpunten hierin zijn: het behouden en versterken van de kernkwaliteiten 'rust, ruimte, groen en water', het benutten van de potenties van de stad en het bieden van ruimte voor verdere ontwikkeling. Belangrijke speerpunten zijn: het benadrukken van blauw (water) ten westen en van groen ten oosten van de stad, en het verder ontwikkelen en versterken van recreatieve en toeristische voorzieningen met het accent op water- en natuurrecreatie. De toekomst van het gebied Lelystad-Noord na 2015 laat de Gemeente Lelystad afhangen van de levensvatbaarheid van het gebied. De verwachting is dat het areaal landbouwgrond in Flevoland verder zal afnemen. De provincie hecht waarde aan de verdere ontwikkeling van duurzame landbouw. Hiervoor wil de provincie de komende jaren de bewustwording, kennisontwikkeling en voorlichting aan groepen ondernemers blijven ondersteunen. De provincie staat internationaal bekend om haar toonaangevende agrarische kenniscomplex (instituten, scholen en centra) op de kennisas Lelystad-Dronten en hecht grote waarde aan versterking hiervan. De provincie verwacht de komende jaren naast nieuwe kennis ook nieuwe thema's op het gebied van integraal ketenmanagement, ondernemerschap, plattelandontwikkeling, agrologistiek, glastuinbouw en biologische landbouw.

2^e deelvraag

Welke belangrijke tendensen en ontwikkelingen in de samenleving, landbouw en het platteland zijn van belang voor het ontwikkelen van een nieuwe koers voor het CBL.

Deze vraag is beantwoord in hoofdstuk 3.

Samenvattend:

De Nederlandse samenleving is de afgelopen decennia steeds verder van de landbouw af komen te staan. Er is een grote afstand tussen productie en consumptie, zowel fysiek als sociaal. Dit heeft een aantal gevolgen waaronder: voedsel komt van ver (veel CO₂ uitstoot), geen contact tussen producent en consument, onwetendheid van consumenten over voedselproductie en voedselgerelateerde gezondheidsproblemen. Voor de toekomst wordt uitgegaan van een verdere globalisering, een inkomensstijging per hoofd van de bevolking, vergrijzing en toename van de trend naar kleinere huishoudens. Dit heeft een aantal gevolgen voor het consumptiepatroon

waaronder: democratisering van consumptie, een toenemende vraag naar gemaksgoederen en meer beleving van product en productie. Bovendien neemt het belang van natuurgerichte recreatie en recreatie op het platteland toe.

Binnen landbouw en plattelandsontwikkeling is duurzaamheid een belangrijk aspect. Het Ministerie van LNV streeft naar een landbouw die duurzaam produceert en zich verbreedt en versterkt met maatschappelijke taken, zoals zorg, recreatie en natuurbeheer.

Binnen het verduurzamen van de landbouwsector vervult de biologische landbouw een belangrijke rol. De biologische landbouw kan immers als een kraamkamer voor vernieuwingen fungeren. Om het streven in de groei van het areaal biologische landbouwgrond (jaarlijks 5%) en consumentenbestedingen aan biologische levensmiddelen (jaarlijks 10%) te bereiken is nog heel wat werk aan de winkel. Het areaal biologische landbouwgrond is het afgelopen jaar afgenomen en het aantal biologische bedrijven stijgt maar mondjesmaat. Er wordt echter verwacht dat het areaal biologische landbouwgrond en het aantal biologische bedrijven de komende jaren gaan stijgen. In 2007 zijn de consumentenbestedingen gestegen met 13,3% ten opzichte van 2006. Echter het marktaandeel voor biologische levensmiddelen is blijven steken op slechts 2%.

Er komt steeds meer aandacht voor een multifunctioneel platteland en hiermee ook voor multifunctionele landbouwbedrijven. Het aantal agrarische bedrijven dat aan zorg, huisverkoop en recreatie doet stijgt. Ook neemt de vraag naar educatieboerderijen toe. Ten behoeve van de stimulering van een multifunctioneel platteland en landbouw zijn veel organisaties actief. Bovendien is in december 2007 door het Ministerie van LNV een Taskforce Multifunctionele Landbouw ingesteld. Het bevorderen van kennisuitwisseling tussen kennisinstellingen en praktijk is volop in ontwikkeling en er blijkt nog steeds behoefte te bestaan aan praktijkkringen en kennisprojecten.

Met het oog op duurzaamheid wordt geprobeerd de relatie tussen stad en platteland weer te versterken. Stadslandbouw en stedelijke voedselstrategieën zijn middelen die hiervoor ingezet worden. Een stadsboerderij in of nabij de stad kan een grote publieke functie krijgen. In Nederland zijn enkele stadsboerderijen. Er wordt door Wageningen UR - PPO hard gewerkt om stadslandbouw in Nederland op de kaart te zetten. Almere dient hierbij als "proeftuin". Stedelijke voedselstrategieën worden ontwikkeld om een duurzaam voedselsysteem in de stad te ontwikkelen. Hierbij speelt lokaliteit en bewustwording/kennisontwikkeling over voedsel bij de consument een belangrijke rol. Wereldwijd zijn grote steden bezig met het ontwikkelen van een voedselstrategie. Ook in Nederland is een aantal grote steden hiermee bezig. Voorbeelden zijn Amsterdam, Amersfoort, Rotterdam en Utrecht. De verwachting is dat ook stedelijke voedselstrategieën in de toekomst een rol gaan spelen in kleinere steden. Het door steden vaststellen van een voedselstrategie is een relatief nieuw fenomeen in Nederland. In Nederland zijn nog geen kenniscentra, netwerken en initiatieven tot probleemanalyses met betrekking tot stedelijke voedselstrategieën.

3^e deelvraag

Welke rol kan het CBL vervullen in deze nieuwe tendensen en ontwikkelingen?

Deze vraag wordt beantwoord in paragraaf 6.2 (2^e hoofdvraag; zie hieronder).

4^e deelvraag

Wat is (financieel) haalbaar?

Momenteel is het nog niet mogelijk uitspraken te doen over de (financiële) haalbaarheid van de voorgestelde nieuwe functie voor het CBL. Dit zal mede worden bepaald door de vervolgstappen die het CBL zelf gaat zetten. Hiervoor is in paragraaf 6.3 een plan van aanpak opgenomen.

6.2 Beantwoording van de gestelde hoofdvragen

1^e vraag:

Hoe kan het Centrum Biologische Landbouw een voortrekkersrol en voorbeeldfunctie gaan vervullen op het gebied van multifunctionele plattelandsontwikkeling?

Zoals in hoofdstuk 4 beschreven is, heeft Lelystad-Noord een goede uitgangspositie om een rol te spelen op het gebied van multifunctionele plattelandsontwikkeling. Uit hoofdstuk 5 blijkt dat er al

veel gebeurt op dit gebied en dat er al veel ondersteuning is. In de zin van landelijke ondersteuning en kennisoverdracht op dit gebied is dan ook geen nieuwe rol voor het CBL weggelegd. Lelystad-Noord en het CBL kunnen wel landelijk meespelen op het gebied van multifunctionele landbouw, maar dienen dan aansluiting te zoeken bij de Taskforce Multifunctionele Landbouw en kunnen bijvoorbeeld daarvoor een voorbeeldproject gaan worden. Dit zou heel goed kunnen in samenwerking met een aantal ondernemers in het gebied Lelystad-Noord. Het CBL kan dan een stimulerende en coördinerende functie hebben en zich manifesteren als bezoekerscentrum en tevens als kenniscentrum van een multifunctioneel (biologisch) platteland. Het CBL en het gebied Lelystad-Noord hebben hiervoor samen met hun biologische invalshoek een unieke uitgangspunt. Hiermee onderscheiden ze zich t.o.v. andere voorbeeldprojecten op het gebied van multifunctionele plattelandsontwikkeling.

2^e vraag

Wat kunnen nieuwe functies en activiteiten zijn voor het Centrum Biologische Landbouw waarmee zij haar doelen blijvend kan bereiken en uitbreiden?

Mogelijke functies voor het CBL m.b.t. de multifunctionele landbouw staan beschreven in de beantwoording van de eerste hoofdvraag (zie paragraaf 6.2).

Binnen de stimulering van de relatie stad – platteland is in hoofdstukken drie, vier en vijf ingegaan op stadslandbouw en stedelijke voedselstrategieën. Op het gebied van kennisopbouw over stadslandbouw, relatie stad-platteland zijn verschillende onderzoeksinstellingen actief (binnen Wageningen UR b.v. PPO-AGV en de leerstoelgroep Rurale Sociologie). Hier is dan ook geen rol weggelegd voor het CBL. Maar op het gebied van vastleggen van praktijkervaring, kennisbenutting en -implementatie en netwerkvorming zou het CBL, in het verlengde van haar huidige activiteiten en expertise, heel goed een rol kunnen vervullen. Lelystad heeft zelf geen stadsboerderij, maar het CBL kan hiervoor, als onderdeel van de toekomstige ontwikkelingen binnen Lelystad-Noord, het initiatief nemen.

Op het gebied van stedelijke voedselstrategieën is veel in ontwikkeling. Zowel internationaal als nationaal. De ambities van steden zijn zeer divers. Gemeenschappelijk is dat alle steden zich inzetten voor de stimulatie van gezonde eet- en leefgewoontes van stedelingen in combinatie met het behoud en versterken van de regionale landbouw. Met de toenemende problemen rondom milieu, duurzaamheid en gezondheid van burgers, en vraagstukken rondom de functies van het platteland is het te verwachten dat op langere termijn ook kleinere steden zich bezig gaan houden met een stedelijke voedselstrategie. Op dit moment is het, zoals eerder gezegd, nog een vrij nieuw fenomeen. Van netwerkvorming, vastleggen en verspreiding van praktijkkennis (d.m.v. kennis- of praktijkcentra) is nog geen sprake. Het CBL kan hier heel goed op inspringen.

Als het CBL een echte vernieuwende landelijke rol wil spelen, dan biedt het terrein van de stedelijke voedselstrategie meer kansen dan multifunctionele plattelandsontwikkeling, omdat op dat gebied al veel meer in ontwikkeling is. Ook voor stedelijke voedselstrategie geldt dat het CBL haar specifieke kennis, en netwerken op het gebied van biologische en multifunctionele landbouw kan blijven inzetten en uitbreiden.

6.3 Conclusie

Concluderend kan gezegd worden dat er voor het CBL ontwikkelmogelijkheden liggen op het gebied van multifunctionele plattelandsontwikkeling.

Maar wil het CBL een landelijke voortrekkersrol vervullen, dan zal het in moeten zetten op stedelijke voedselstrategieën. Op dit terrein is behoefte aan ondersteuning (kennisbundeling, -benutting en -implementatie, en netwerkvorming). Het is een logische vervolgstap voor het CBL om van de focus biologische landbouw – consument door te groeien naar biologische landbouw – stad. Het CBL kan hiervoor haar kracht “feeling met de praktijk” behouden en haar expertise op het gebied van biologische multifunctionele landbouw benutten en uitbreiden richting stedelijke voedselstrategieën.

Met betrekking tot de huidige activiteiten van het CBL (promotie van biologische landbouw en consumptie van biologische producten in brede zin) kan gesteld worden dat deze gecontinueerd kunnen worden als ze ondersteunend zijn voor de nieuwe activiteiten.

6.4 Aanbevelingen en vervolgstappen

Om dit te kunnen bereiken worden de volgende vervolgstappen aanbevolen:

1. Besluitvorming binnen het bestuur van het CBL: de nieuwe koers van het CBL moet breed gedragen worden. Omdat er mogelijkheden liggen op het gebied van multifunctionele plattelandsontwikkeling én op het gebied van stedelijke voedselstrategieën is het duidelijk dat het CBL keuzes moet maken. Daarnaast liggen er andere keuzes, bijvoorbeeld: (1) kenniscentrum of praktijkcentrum?, en (2) vanuit een locale/regionale positie nationaal werken of vanuit een nationale positie ook lokaal/regionaal werken? Ook zal het CBL moeten bepalen in hoeverre het wil participeren in de ontwikkelingen van Lelystad-Noord, maar ook of het eventueel “zelfstandig” een voedselstrategie wil ontwikkelen voor Lelystad.
2. CBL dient in ieder geval de expertise over de (biologische) multifunctionele plattelandsontwikkeling te behouden en uit te breiden en hiermee de basis te leggen voor stedelijke voedselstrategieën. Het project “Lelystad-Noord, Biologisch beter op de kaart” is een mooi beginpunt van waaruit verder gewerkt kan worden. Daarnaast kan gewerkt worden aan:
 - a. Stimulering van een (nog) completer aanbod aan agrarische multifunctionele activiteiten in Lelystad-Noord. Kinderopvang, recreatie op het (‘echte’) agrarisch bedrijf, educatieboerderij en pergola landbouw ontbreken nog. Wellicht is er ruimte voor een (beperkt) aantal eetgelegenheden en (gezamenlijke) verkooppunten van (biologische) duurzame producten.
 - b. Regionale afzetketens van (streek)producten uit Lelystad-Noord uitbreiden en versterken. Hierbij ook grootschalige bedrijven betrekken.
 - c. Een regionale biologische levensmiddelenwinkel zou een belangrijk speerpunt kunnen zijn. Hierbij zouden ook de grote bedrijven betrokken kunnen worden en kan er een duidelijk agrarische keten opgezet worden. Dit zou verlengd kunnen worden naar biologische publieke sector catering in Lelystad.
 - d. Aansluiting zoeken bij de Task Force Multifunctionele landbouw en het gebied Lelystad-Noord tot voorbeeldproject maken (§6.2, beantwoording vraag 1).
3. Voor het spelen van een rol van betekenis binnen stedelijke voedselstrategieën is het voor het CBL een aanbeveling om de stedelijke voedselstrategie samen met Lelystad op de kaart te zetten. Hier ligt dan ook het eerste speerpunt voor het CBL. Door middel van Lelystad als voorbeeldproject kan het CBL zich vanuit haar eigen kennis en expertise richten op middelgrote en kleine steden. Belangrijke punten hiervoor zijn (in willekeurige volgorde):
 - a. Inventariseren van stakeholders en deze betrekken bij de plannen van het CBL;
 - b. Workshop om ideeën te toetsen met stakeholders en experts;
 - c. Opstellen van een plan voor een stedelijke voedselstrategie voor Lelystad i.s.m. de gemeente;
 - d. Enquête onder de bewoners Lelystad (bewonerspanel van gemeente, indien beschikbaar) om te polsen wat zij nu belangrijk vinden en waar hun interesses liggen m.b.t. voedsel- en landbouwkennis, recreatiemogelijkheden, regionale producten. Een enquête is ook een soort van bewustwording;
 - e. Haalbaarheidsanalyse (financieel);
 - f. Zoeken van financiers en partners;
 - g. Inpassing in nieuw inrichtingsplan Lelystad-Noord.

Het beschikbare potentieel van het eigen terrein en gebouw met de aanwezige faciliteiten van het CBL zouden hierbij een rol kunnen vervullen. Dit vereist uiteraard ook een nadere verkenning.

Literatuuroverzicht

Agriholland (2008). www.agriholland.nl. Geraadpleegd 4-5-2008.

Bijman, J., Pronk, B., Graaf, R., de, (2003). Wie voedt Nederland? Consumenten en aanbieders van voedingsmiddelen 2003, Den Haag: LEI.

Bijnsdorp, Y. C. M. (1996). Dichter bij de boer. Onderzoek naar verschil in belangstelling voor ondersteuning van biologische agrarische bedrijven door deelnemers van stadsboerderij De Kring en de Wageningse bevolking, Vakgroep Ecologische Landbouw en Vakgroep Sociologie. Wageningen, Wageningen Universiteit.

Biologica (2006). Bio-Monitor cijfers en trends, jaarrapport 2006.

Biologica (2007). Bio-Monitor cijfers en trends, jaarrapport 2007.

Brabants Bureau voor Toerisme (2004). Marketinghandboek voor streekproducten en aanverwante toeristische productontwikkeling.

CBS (2008). www.statline.cbs.nl. Geraadpleegd 29-4-2008.

Cone, C. A., Myhre, A. (2000). Community-Supported agriculture: A Sustainable Alternative to Industrial Agriculture? In: Human Organisation Vol. 59(2): 187-197.

Coöperatie Stadteland (2006). Rapport: Veelzijdig platteland.

De nieuwe ronde (2008). www.home.zonnet.nl/denieuweronde/index.htm. Geraadpleegd 6-5-2008.

Dubbeldam, R. (2003). De Noordermarkt: van duinvoetje tot ezelsoor. In: Ekoland 12: 12-15.

Engelen, C.J.M., (2007). Stadslandbouw in Almere, de integratie van stadslandbouw en wonen. Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

Enzing, C., Gijsbers, G., Vullings, W., TNO-STI, Delft (2005). Een blik vooruit verrijkt de toekomst InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Rapportnr 05.3.051. Utrecht.

Garnett, T. (2000). Urban agriculture in London: rethinking our food economy. Growing Cities, Growing Food, Urban Agriculture on the Policy Agenda. In: N. Bakker, et al Feldafing: Deutsche Stiftung fur internationale Entwicklung Zentralstelle fur Ernährung und Landwirtschaft: 477-500.

Gemeente Amsterdam bestuursdienst. (2007). Proeftuin Amsterdam: meer gezond en bewust eten in Amsterdam. www.amsterdam.nl/persberichten. Geraadpleegd 30-03-2008,

Gemeente Lelystad (2005). Structuurplan Lelystad.

Gemeente Lelystad (2007a). LelyStadsGegevens Feiten en cijfers over de stad.

Gemeente Lelystad (2007b). Biologisch landbouwgebied Lelystad Noord. Kansen voor duurzaam ondernemen en leven. Gebiedsvisie.

Haan, J., de, Broek, A., van den, Schnabel, P. (2001). Het nieuwe consumeren, een vooruitblik vanuit demografie en individualisering. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ham, S., van der, (2008). Wens en werkelijkheid. Studie naar een geschiedenis van de biologische landbouw en voeding in Nederland. Arnhem: Uitgeverij Spring Media- Biofood Magazine.

Heins, S. (2001). Op zoek naar de rurale idylle. Utrecht: Nethur.

Heins, S. (2002). Rurale woonmilieus in stad en land. Plattelandsbeelden, vraag naar aanbod van rurale woonmilieus., Delft: Eburon.

Hendriks, K., Stobbelaar, D.J., Fruithof, F., Tres, B., (2004). Biologische producten met een gezicht. Mogelijkheden voor regionale biologische productie om klanten te binden door herkenbaarheid. Wageningen: Alterra.

Immink, V. M., Kroon, S.M.A. van der, (2006). Wat je vers haalt is lekker. Thuisverkoop op het Platteland. Wetenschapswinkel Rapport 227. Wageningen Universiteit en Researchcentrum, LEI, Wetenschapswinkel Wageningen UR.

Kolodinsky, J. M., Pelch, L.L. (1997). Factors Influencing the Decision to Join a Community Supported Agriculture (CSA) Farm. In: Journal of Sustainable Agriculture 10(2/3): 129-141.

Laat, I., de., (2008). Biologisch niet zo logisch. www.research-int.com. Geraadpleegd 14-4-2008.

Laird, T. J. (1995). Community supported agriculture. In: Kolodinsky, J.M. et al (1997), Factors influencing the decision to join a community supported agricultural (CSA) farm. Journal of sustainable Agriculture, 10: 129- 141.

Landbouw Economisch Instituut (LEI); Centraal Bureau voor de Statistiek (2006). Land- en tuinbouwcijfers 2006.

Landbouw Economisch Instituut (LEI); Centraal Bureau voor de Statistiek (2007). Land- en tuinbouwcijfers 2007.

Landbouw en Zorg. (2008). www.landbouwenzorg.nl. Geraadpleegd 7-5, 2008,

LekkerUtregs. (2008). www.lekkerutregs.nl. Geraadpleegd 25-05-2008.

London Development Agency (2006). Healthy and Sustainable Food for London. The Mayor's Food Strategy. London: London Development Agency.

Maat, M., van der, (2003). Agrotourisme, iets voor u? Startersgids Agrotourisme in Utrecht. Utrecht: LaMi.

Marktplan Adviesgroep (2005). Economische effecten Agrotourisme, eindrapportage. Bussum: Marktplan Adviesgroep.

Meester, G., Oskam, A., Silvis, H., (2005). EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen. Van politiek naar praktijk. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

Minister van VROM (2008). www.vrom.nl. Geraadpleegd op: 12-5-2008.

Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselveiligheid (2007a). LNV-beleid in 2008 De plannen in kort bestek. Den Haag: Ministerie van LNV.

Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselveiligheid (2007b). Beleidsnota biologische landbouwketen 2008-2011. Biologisch in verbinding, perspectief op groei. Den Haag: Ministerie van LNV.

Ministerie van OCW (2006). Kerndoelen in het basisschoolonderwijs.

Ministeries van LNV; VROM; V&W en OCW (2006). Agenda voor een vitaal platteland, meerjaren programma 2007-2013 samen werken. Den Haag: Ministerie LNV.

Morgan, K., Sonnino, R. (2006). Empowering consumers: the creative procurement of school meals in Italy and the UK. *International Journal of Consumer Studies*. 31 (2007): 19-25.

Noordermarkt. (2008). www.noordermarkt.nl. Geraadpleegd 10-05-2008.

Netwerk Platteland (2008). www.netwerkplatteland.nl. Geraadpleegd: 12-5-2008.

Oostlinde, H., Bruin, R. de, (2005). Openbare rapportage van het Koepelproject Kennisontwikkeling Streekgebonden Productie en Vermarkting ACB/ACD 03.045. Professionalisering Biologische Afzetketen en Duurzame Agro-Foodketens. Den Haag: LEI.

Oskam, A., Versteijlen, H., Silvis, H., (2005). Van prijsbeleid naar bedrijfstoelagen. In EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen. Van politiek naar praktijk. Meester e.a. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

Proeftuin Amsterdam (2008). www.proeftuin.amsterdam.nl. Geraadpleegd 01-04-2008.

Provincie Flevoland (2003). Nota landbouwontwikkeling in Flevoland.

Raad voor het Landelijk Gebied (2002). Voor boeren burgers en buitenlui, publicatie RLG 02/08, advies over de betekenis van social-culturele ontwikkelingen voor het landelijke gebied.

Relaes, J., Todd, P., Brouwer, F., (2005). Naar ecologische duurzaamheid. In: EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen. Van politiek naar praktijk. Meester e.a. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

Roep, D., Wiskerke, J.S.C., (2006). Nourishing Networks, fourteen lessons about creating sustainable food supply chains. Wageningen UR, Rural Sociology Group.

Spruijt, J. (2004). Belevingslandbouw. Maatschappelijke kaders 'de smaak van morgen': eindrapport. Lelystad: Wageningen UR - PPO.

Stichting educatief platteland (2007). De weg naar professionalisering certificering kwaliteitsgarandering van boerderijeducatie.

Stichting Streekkeigen Producten Nederland. (2008). www.erkendstreekproduct.nl. Geraadpleegd 25-05-2008.

Taskforce Multifunctionele Landbouw. (2008). www.multifunctionelelandbouw.nl. Geraadpleegd 28-05-2008.

Verschuur, G. (2004). Geciteerd door: Zoethout, T: Huisverkoop geeft mooie neveninkomsten. In: *Ekoland* 6: 8-11.

Vlieger, J. J. d., Ittersum K. van, Meulen H.S. van der, (1999). Streekproducten: van consument tot producent. Den Haag: LEI.

Vogelzang, T., Mil, E., van, Meeusen, M. (2007). Bouwstenen voor beleidsopgaven voor de biologische landbouw. Den Haag: LEI.

Vogl, C. R. (2003). Urban organic farming in Austria with the concept of Selbsternste ('Self-harvest'): An agronomic and socio-economic analysis. *Agriculture and Food Systems*. 19: 67-79.

Vreke, J., Salverda, I.E., Donders, J.L., Langers, F., Veeneklaas, F.R., (2006). Potenties van groen! De invloed van groen in en om de stad op overgewicht bij kinderen en op het binden van huishoudens met midden- en hoge inkomens aan de stad.

Vrienden van het Platteland (2006a). Analyserapport Boerderij educatie.

Vrienden van het Platteland (2006b). Analyserapport landbouw en kinderopvang.

Vrienden van het Platteland. (2008). www.vriendenvanhetplatteland.nl. Geraadpleegd 29-04-2008.

Warnaar, M. (2005). Regiogeoriënteerde landbouw: een kans voor boer en burger; De voorwaarden voor regiogeoriënteerde landbouw in de stadsrand van Almere. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Warnaar, M. (2006). Toekomstperspectieven voor stadslandbouw. Wat willen (potentiële) stadsboerderijbezoekers? Wageningen: Wageningen Universiteit.

Wells, B., Gradwell, S., Yoder, R. (1999). "Growing food, growing community: Community supported agriculture in rural Iowa." Community Development Journal Vol. 34(No 1): 38-46.

Wiskerke, J. S. C., Roep, D., Broekhuizen, R., van. (2006). Omslag naar een veelzijdig platteland: met nieuw elan. Rapport Veelzijdig platteland. Coöperatie Stadteland.

Wiskerke, J. S. C. (2008a). Urban food dynamics towards an integrative and territorial food policy. Purple Event: The peri urban dimension of the CAP: 'the purple regions' position. Keynote Presentation. Brussel, 22-05-2008.

Wiskerke J.S.C. (2008b, 15-04). Mondelinge mededeling.

Wiskerke, J. S. C. (in prep.). Landbouw en platteland in een verstedelijkte samenleving: conflict of synergie?

Landbouw en Zorg (2008). www.landbouwzorg.nl. Geraadpleegd 29-04-2008

Bijlage 1

Overzicht activiteiten CBL

26 juni 2008

Recent afgeronde activiteiten:

1) EKO Impuls: Flevoland gaat biologisch!

Eko-Impuls telde drie actieperiodes: najaar 2006, voorjaar 2007 en najaar 2007. Er zijn 30.000 actiekaarten verspreid over de drie regio's. Op de kaarten staan alle regionale verkooppunten specifiek vermeld en wordt de spaaractie aangekondigd; bij aankoop van 10 biologische producten kan men inschrijven voor een gratis workshop. In totaal zijn er 60 directe reacties ontvangen van mensen die hebben deelgenomen aan de spaaractie. Mensen kunnen sparen voor een workshop. Gedurende de tweede en derde actieperiode werkten ook de sauna's mee. Dat houdt in dat mensen ook kunnen sparen voor een 2^e entreekaartje gratis voor de sauna. Dit laatste verliep succesvol, in totaal hebben 100 mensen zich aangemeld voor workshops middels de spaaractie. Daarnaast zijn er ruim 150 saunakaarten verspreid aan contacten van het CBL (o.a. de Vrienden).

In de tweede actieperiode was er aansluiting bij biologische winkeldemonstraties in Albert Heijn door verspreiding van promotiematerialen. Het verspreiden van de ontwikkelde actiekaart vond via de verkoopadressen plaats, maar gebeurt ook huis-aan-huis in de betere wijken van Lelystad. Door ook in de derde actieperiode aan te sluiten bij winkeldemonstraties in Albert Heijn en andere supermarkten werd meer effect bereikt. Het verspreiden van de kaarten wordt ondersteund door een radio- en een tv-commercial op Omroep Flevoland. Doorlopend werd provinciebreed aangehaakt bij proeverijen bij evenementen.

Aanhakend bij de landelijke Week van de Smaak (24 t/m 29 september 2007) werd op 29 september 'De lekkerste fietstocht van Nederland' georganiseerd. Er is een folder gemaakt met recepten en een fietsroute (fiets je maaltijd bij elkaar). Tijdens de fietsroute kon de fietser (en een enkele automobilist vanwege de regen!) boerenerven aandoen en de lekkere hapjes van de topkok voorproefd worden! Samenwerkingspartner: de Fietzersbond Flevoland.

Ten behoeve van de regionale promotie is elke maand een artikel in de Flevopost 'Van Flevolandse bodem' verschenen. Daarin wordt steeds een biologisch product onder de loep genomen. De reacties van lezers en van Flevopost zelf zijn erg positief. Het wordt goed gelezen. In het artikel staat het verhaal achter het product, de totstandkoming en het biologische karakter centraal. Tevens vind de lezer informatie waar het product verkrijgbaar is. In 2008 wordt deze serie gecontinueerd.

2) Groene en blauwe diensten

Dit project wil vraag en aanbod van Goenblauwe diensten in Flevoland en de taken en verantwoordelijkheden van stakeholders in kaart brengen. Uiteindelijk doel is het formuleren van een gezamenlijke visie over groene & blauwe diensten en het in gang zetten van een ontwikkeling waarbij deze diensten een structurele plaats krijgen in de provincie.

Het Centrum Biologische Landbouw is projectleider van het project "Groene en Blauwe Diensten" en het project is uitgevoerd in het kader van het programma "Leren voor Duurzame Ontwikkeling"(LvDO). Dit project is uitgevoerd met een coalitie van negen leden die betrokken zijn en direct belang hebben bij groene en blauwe diensten in Flevoland. De coalitiepartners zijn BDEKO, LTO-Noord, Flevos Agrarisch Jongeren Kontakt (FJAK), Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV) regio midden, het Flevolandschap, het Waterschap, Landschapsbeheer Flevoland, IVN-consulentschap Flevoland en de Provincie. Gedurende het project zijn ook RECRON, gemeente Zeewolde en gemeente Dronten betrokken.

In een aantal bijeenkomsten en workshops in 2006 en 2007 is aan de hand van voorbeelden en sprekers informatie uitgewisseld en nieuwe informatie ingebracht bij alle partijen. Geprobeerd is door met concrete voorbeelden te werken, zoals akkerrandenrecreatie, de coalitiepartners ook te prikkelen zelf en gezamenlijk aan de slag te gaan met Groenblauwe diensten. Dit is ten tijde van dit project niet gebeurd. Het is beperkt gebleven tot het schrijven van een visie over Groenblauwe diensten die onlangs ook voor BDEKO gepresenteerd is. Verklaring voor het uitblijven van concrete

stappen is het gebrek aan urgentie bij de coalitiepartners. Door de aantrekkende landbouwprijzen wordt het belang van Groenblauwe diensten minder groot. Voor de natuur- en landschapsorganisaties als vragende partijen hebben groene en blauwe diensten of niet veel prioriteit en/of er zijn geen voldoende financiële middelen om boeren een substantiële vergoeding te kunnen geven. De partners zagen te weinig kansen voor alternatieve, bijvoorbeeld private financiering in Flevoland. Kansen werden er wel gezien voor kleine initiatieven in regionaal verband om financiers te interesseren, zoals een landschapsfonds als onderdeel van het Eko-keurmerk. De door het CBL visie kan worden gebruikt door alle Flevolandse partijen als naslagwerk voor opzetten van Groenblauwe diensten in de provincie.

Lopende activiteiten:

3) BDEKO

CBL voert het secretariaat van de biologische studievereniging BDEKO

4) Netwerk directe verkoop 2006 - 2009

Aanleiding tot het project 'kennisnetwerk huisverkoop van biologische producten' was de vraag van de Vakgroep biologische landbouw en Biologica om de biologische afzet via huisverkoop en internetwinkels meer aandacht te geven.

Het project sluit aan bij het vergroten van een leefbaar en vitaal platteland. Het is gericht op uitbreiding van duurzame en omgevingsvriendelijke productiemethoden en het vergroten van betrokkenheid van de lokale consument. Vitaal voor de consument om landbouw te beleven! En leefbaar in het verzorgen van nieuwe werkgelegenheid en nieuwe economische dragers op het platteland.

Doel van het project is:

- kennisoverdracht van biologische producten aan de eindconsument
- het professionaliseren van bestaande en toekomstige biologische bedrijven met directe verkoop van biologische producten,
- het verhogen van het aantal biologische bedrijven met directe verkoop van biologische producten

De looptijd van het project is van medio 2006 tot medio 2009.

Doelgroepen zijn biologische agrarische ondernemers en kleinschalige handelaren, die hun directe verkoop aan de eindconsument willen verbeteren of die dergelijke verkoop willen opstarten.

5) Excursies

Het CBL verzorgt jaarlijk 5 tot 10 excursies voor verschillende (internationale) groepen (WUR, groepen uit Zuid-Korea, Japan, gemeentes, consumenten).

6) Biologische velddagen 2007 & 2008

Na het succes van 2006 heeft het CBL ook in 2007 en in 2008 in samenwerking met Agrifirm, en PPO-AGV de Biologische Velddag georganiseerd. Een mogelijkheid voor biologische agrariërs en de keten om zichzelf op de hoogte te stellen van de nieuwste technieken en ontwikkelingen vanuit de praktijk. Het thema van de Biologische Velddag was in 2007 'Teeltvernieuwing en Vermarkting' met speciale aandacht voor de directe verkoop (zie ook projectomschrijving Directe Verkoop). In 2008 wordt de dag gehouden op donderdag 3 juli. Het thema van dit jaar is 'de Bodem'. PPO organiseert elk jaar voor de gangbare sector ook een grote velddag rond dezelfde tijd. Deze heeft gemiddeld meer dan 1000 bezoekers, de biologische velddag 200 tot 300 bezoekers. Onlangs is gekozen elkaar te versterken door gezamenlijk één 'Bodemdag' te houden. Wél blijft iedere organisatie haar eigen 'programma' op de dag behouden met een eigen identiteit. Bezoekers worden dus ook dan wel door de organisatie van de Biologische Velddag dan wel door het andere team benaderd.

Door de biologische en gangbare velddag te combineren kan een breder pakket aan activiteiten worden aangeboden, ondernemers kunnen bij de 'gangbare' als biologische activiteiten ideeën en kennis opdoen en het geeft het CBL de mogelijkheid om ook op een laagdrempelige manier gangbare ondernemers te interesseren voor de biologische productiemethode. De totale catering zal overigens biologisch zijn.

7) De achtertuin. Lelystad-Noord beter op de kaart

Doel van het project is om het specifieke biologische karakter van het gebied Lelystad-Noord gebied beter te benadrukken en zichtbaar maken en het gebied nog aantrekkelijker maken voor haar bezoekers, met name de bezoekers uit Lelystad.

Het project is in maart 2008 van start gegaan en wordt uitgevoerd door de buurtbewoners in samenwerking met het CBL. Het CBL zal het project leiden, organiseren en de buurtparticipatie faciliteren. Andere organisaties ondersteunen het project in de inventarisatiefase met specifieke kennis en later met de implementatie ervan. Concrete acties zijn het opzetten van een gezamenlijke website, informatieborden, een brochure of krant en het organiseren van vaste themadagen.

8) Let's talk bio!

De afgelopen drie jaar is het project Netwerk Biologische InfoCentra (2003-2006) uitgevoerd. Doel was de opzet van een landelijk netwerk van biologische informatiecentra en de organisatie van activiteiten gericht op efficiëntieverhoging en professionalisering van deze bezoekerscentra. Dit doel is gerealiseerd: er is een efficiënt netwerk van 25 Biologische InfoCentra in Nederland (zie ook www.biologischnetwerk.nl).

Een Biologisch InfoCentrum is een werkende biologische boerderij waar voorlichting en informatie gegeven wordt over biologische landbouw, natuur en voeding. Op deze bedrijven kunnen consumenten zelf zien, horen, voelen, proeven en ruiken hoe biologische producten natuurlijk tot stand komen en waar ze vandaan komen. De boeren en boerinnen van de InfoCentra zijn daarmee de ambassadeurs van de biologische sector. Het project 'Let's talk bio!' wil de biologische infocentra verder ondersteunen bij hun rol als ambassadeur. Door gebruik te maken van vernieuwde communicatietechnieken willen we diverse bezoekers naar de infocentra trekkern. Denk aan oa ICT-technieken: bv webcams in de stallen.

9) Van Flevolandse Bodem

De kloof tussen het landelijke gebied en de steden in Flevoland is groot, er is weinig verbondenheid en betrokkenheid bij het unieke Flevolandse karakter. Dit plan stimuleert de ontwikkeling van regionale (biologische) productketens en wil daarmee de bewustwording, de verbondenheid met de streek vergroten en het aantal voedselkilometers verkleinen.

Samengevat is het doel van het plan versterken van de regionale afzetketens tussen Flevolandse biologische/ lokale producenten en de horeca, het vergroten van de Flevolandse bewustwording en de verbondenheid met de streek en het stimuleren van Flevolandse streekbeleving en recreatie in relatie tot regionale producten.

Dit plan is met name gericht op de biologisch productiemethode. De provincie Flevoland heeft procentueel het grootste areaal aan biologische landbouwgrond van Nederland. Het gaat goed in de biologisch sector. Momenteel is de vraag groter dan het aanbod. Nog elk jaar groeit de afzet van de biologische producten óók in Nederland. De groei van de lokale biologisch afzet blijft echter achter. Door het opzetten van regionale productketens met de horeca wordt deze afzet versterkt. Culinaire trends worden vaak eerst door de horeca opgepakt, waarna de rest volgt.

Het communiceren van de streekidentiteit naar de Flevolandse burger vindt plaats door een artikelreeks in de lokale media (maandelijks 1 artikel), door de uitgave van het boek 'van Flevolandse bodem' en door de organisatie van evenementen waaronder een kookwedstrijd van horeca ondernemers met biologisch en/of lokale producten, proeverijen en de organisatie van actiecampagnes met producten 'van Flevolandse bodem' in samenwerking met de horeca. Looptijd van het project is van maart 2008 tot november 2010.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Wetenschapswinkel Wageningen UR

De Wetenschapswinkel is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Allerlei maatschappelijke organisaties, actiegroepen of verenigingen kunnen hier terecht met een vraag of probleem op het werkterrein van Wageningen UR.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
tel. (0317) 48 39 08
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wetenschapswinkel.wur.nl